

- 1 γὰρ πατὴρ στήριζει οἶκον τέκνων, κατὰ δὲ μητὴρ ἐκρίζοι θεμέλια·»
 δι' αὐτῶν γὰρ ἐγεννήθησαν καὶ οὐκ ἀνταποδώσουσιν αὐτοῖς, καθὼς καὶ
 αὐτοὶ ἐκείνοις. Ταῦτα βεβαιώνοντας καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν· «τὰ
 τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ δίκαιον. Καὶ οἱ γονεῖς
 5 μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νο-
 θεσίᾳ κυρίου». Εἰ δὲ πάλιν καὶ τύχη καὶ θέλει ὁ ἄνδρας νὰ ἔλθῃ εἰς δεύτερον
 γάμον, ἔστοντας καὶ τὰ παιδία νὰ εἶναι ἀνήλικα, τὰ πράγματα τὰ μητρικά
 τως νὰ τὰ κρατῇ ὁ αὐτὸς τως πατέρας σῶα καὶ ἀνελλιπῇ, δὲν ἐξοδιάζοντας
 ἀπ' αὐτὰ τίποτας· εἰ δὲ καὶ εἶναι αὐτὰ νομίμου ἡλικίας καὶ θέλουσι τὰ πρά-
 10 γματὰ τως τὰ μητρικά, τότε χωρὶς καμμίαν διάσκεψιν νὰ τῶς δίδονται τὰ
 αὐτὰ πράγματα.
7. Εἰ δὲ καὶ θελήσῃ ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνον ἢ ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναῖκα χωρὶς νὰ ἔλθῃ
 εἰς δεύτερον γάμον νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὰ παιδία του, ἔστοντας καὶ νὰ εἶναι
 ἀκόμη ἀνήλικα, νὰ μὴν ἔχῃ ἄδειαν νὰ κάμῃ τοῦτο, μὰ νὰ ἔχῃ τὴν φροντί-
 15 δα τως καὶ τὸ γοβέρον καθὼς εἶπεν ὁ ἀπόστολος· ὅτι χήρα ἔχουσα τέκνα
 ἢ ἑγγονα μανθανέτω πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν· τοῦτο γὰρ ἐστὶν
 ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.
- Εἰ δὲ καὶ τὰ παιδία εἶναι νομίμου ἡλικίας, καὶ ἐμποροῦσι αὐτὰ νὰ κυβερ-
 νοῦνται καὶ νὰ φροντίζουν περὶ τῶν πραγμάτων τως, καὶ θελήσῃ κανεὶς
 20 ἀπὸ τοὺς γονεῖς νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπ' αὐτά, νὰ ἔχῃ ἄδειαν νὰ κάμῃ αὐτὸ κρα-
 τῶντας καὶ τὰ πράγματά του καὶ πέρνοντας καὶ αὐτὸς ἓνα μερτικὸν ἀπὸ τὰ
 πράγματα τὰ πατερικά ἢ τὰ μητρικά κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν παιδίων.

2. οὐκ : Zachariae hat καὶ τί ἀνταποδώσουν... κ.τ.λ. und verweist auf Sirach 3. 9 - 11.
 Dort (3. 8 und 9, Rahlfs) steht nur der vorhergehende Text.

21. πέρνοντας Cod.

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΞΑΒΙΒΛΟΥ

Υ Π Ο
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΠΙΤΣΑΚΗ

Ἡ κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου τῆς Ἑξαβίβλου εἶναι ἓνα αἶτημα, ἀπὸ τὴν ικανοποίηση τοῦ ὁποίου ἡ φιλολογία τῶν βυζαντινῶν νομικῶν συλλογῶν φαίνεται ὅτι βρίσκεται ἀκόμη ἀρκετὰ μακριά¹. Φυσικὰ ἡ κυριώτερη δυσχέρεια προκύπτει ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς παραδόσεως τῆς Ἑξαβίβλου : κείμενο ὄχι «φιλολογικόν», ἀλλὰ βασικὰ καὶ οὐσιαστικὰ χρηστικόν, ἀπέκλειε, ἀπὸ τὴν φύση του, τὸν «σεβασμὸν» στὴν ἀρχικὴ του μορφή : εἶναι φανερό, καὶ εὐεξήγητο, ὅτι οἱ κτήτορες καὶ οἱ γραφεῖς τῶν χειρογράφων ὄχι μόνον δὲν ἀποφεύγουν, ἀλλὰ ἐπιδιώκουν νὰ «ἐμπλουτίσουν» ἢ νὰ «ἐνημερώσουν» τὴν συλλογὴ μὲ διατάξεις, σχόλια ἢ ἐρμηνείες ποὺ θὰ τὴν καθιστοῦσαν εὐχρηστότερη, πληρέστερη ἢ περισσότερο προσαρμοσμένη στὴν συγκεκριμένη δικανικὴ χρῆση, γιὰ τὴν ὁποία τὴν προώριζε ὁ κάτοχος· αὐτὸ σπάνια ἐπιδιώκεται συστηματικὰ, ὅποτε εἶναι βέβαια εὐκρινέστερο, ἐνῶ συχνὰ γίνεται «ἐπ' εὐκαιρίᾳ», σὲ ὠρισμένα, μεμονωμένα, ἐκάστοτε σημεῖα τοῦ κειμένου, ὥστε ἡ διαπίστωσή του νὰ μὴ εἶναι πάντοτε ἀπαλλαγμένη ἀπὸ δυσχέρειες. Ἡ ἐκπληκτικὴ ἐπιβίωση τῆς Ἑξαβίβλου, μὲ ἀδιάκοπη πάντοτε χρηστικότητά ἐπὶ αἰῶνες, καὶ ἡ διάδοσή της, μὲ διαφορετικὸ χαρακτῆρα, ἐξ ἴσου στὴ Δύση καὶ στὴν Ἀνατολὴ εἶναι προφανές ὅτι ἐπιβαρύνουν ἰδιαίτερα τὸ σημεῖο αὐτό. Ὁ τρόπος καταρτίσεως τοῦ κειμένου τῆς Ἑξαβίβλου προσθέτει μία ἀκόμη ἰδιοτυπία στὸ πρόβλημα : κείμενο ἀποκλειστικὰ ἐρανιστικόν, ἔχει παραλάβει ὅλες του τὶς διατάξεις ἀπὸ παλαιότερες νομικὲς συλλογὲς καὶ ἐργασίες, ὅλες γνωστὲς καὶ ἤδη δημοσιευμένες, ὠρισμένες μάλιστα σὲ ἐξαιρετικὲς ἐκδόσεις, ποὺ μποροῦν ἴσως νὰ θεωρηθοῦν «ὀριστικὲς»². ἔτσι

1. Βλ. γιὰ τὸ θέμα : Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, *Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἑξάβιβλος*, ἐπιμέλεια Κ. Γ. Πιτσακῆ, Ἀθήνα 1971, σ. 90' κέ.

2. Ὡς πρὸς τὶς ὑπόλοιπες, ποὺ δυστυχῶς εἶναι καὶ οἱ περισσότερες (καὶ ἀντιμετωπίζουν συνήθως προβλήματα ἀντίστοιχα ἢ ἀνάλογα πρὸς τῆς Ἑξαβίβλου), τὸ πρόβλημα τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρμενοπούλου συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὸ αἶτημα τῆς ἐκδόσεως (ἢ ἐπανεκδόσεως) τῶν πηγῶν τοῦ *Jus Graecoromanum*.

ή κριτική εργασία στην 'Εξάβιβλο δέν μπορεί — και δέν θά πρέπει — νά ἔχη σάν ἀντικείμενο τήν ἀποκατάσταση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς διατάξεως, πού κατὰ κανόνα εἶναι γνωστή καί «δεδομένη», ἀλλά τῆς μορφῆς ὑπὸ τὴν ὁποία ἡ διάταξη περιελήφθη στήν ἀρχική συλλογή τοῦ 'Αρμενοπούλου³. Αὐτὸ συνήθως εἶναι ἰδιαίτερα δυσχερές, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψη τὸ γεγονός ὅτι ἡ 'Εξάβιβλος, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς μακραίωνος παραδόσεώς της, ὑπέστη ὅχι μόνον τὶς προσθήκες καὶ τὶς «ἐνημερωτικὲς» ἐπεμβάσεις πού εἶδαμε, ἀλλὰ συχνά καὶ μία, ἐνίοτε δυσδιάκριτη, εργασία «καθάρσεως» ἢ «ἀναπαλαιώσεως» τοῦ κειμένου, μὲ συμπληρώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ φραστικὲς τροποποιήσεις μὲ βάση τὶς πρωτότυπες ἢ ἀπλῶς παλαιότερες πηγές, τὶς ὁποῖες εἶχε ὑπ' ὄψη του ὁ κάτοχος καὶ οἱ ὁποῖες, μάλιστα, μπορεί νά μὴ εἶναι πάντοτε οἱ ἴδιες ἀπὸ τὶς ὁποῖες πραγματικὰ εἶχε ἀντλήσει ὁ 'Αρμενόπουλος, — διαδικασία πού εἶναι φανερό ὅτι ἀποτελεῖ μία ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη «παγίδα» γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου τῆς 'Εξάβιβλου.

Τὸ πρόβλημα καθιστᾷ ὀξύτερο τὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων τῆς 'Εξάβιβλου : στοὺς 71⁴ (σήμερα 72) γνωστοὺς κώδικες, πού περιέχουν τὴν εργασία τοῦ 'Αρμενοπούλου, πρέπει νά προστεθοῦν οἱ λανθάνοντες κώδικες πού ἔχουν ἤδη χρησιμοποιηθῇ στὶς τρεῖς πρῶτες ἐκδόσεις τῆς 'Εξάβιβλου (Suallemberg 1540, Godefroy 1587, Reitz 1780) καὶ ὠρισμένοι τοῦλάχιστον ἀπὸ τοὺς ἀταύτιστους κώδικες, τοὺς ὁποῖους χρησιμοποίησαν οἱ ρωμαῖστὲς ὑπομνηματιστές της καὶ τῶν ὁποίων διασώζει γραφὲς ἡ ἔκδοση Reitz. 'Απὸ τὸ ὀγκῶδες αὐτὸ καὶ ποικίλης προελεύσεως, παλαιότητος καὶ ποιότητος ὕλικὸ ἔχουν χρησιμοποιηθῇ: δύο μόνον (ἀταύτιστοι) κώδικες στὶς δύο πρῶτες ἐκδόσεις (Suallemberg, Lectius στὸν Godefroy), δύο κώδικες στήν τρίτη (Meermaniani στὸν Reitz, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ ἓνας λανθάνει σήμερα) καὶ δύο μόνον κώδικες στήν μοναδικὴ ὑποτυπωδῶς κριτικὴ ἔκδοση πού διαθέτουμε (Heimbach 1851): οἱ ἐκδόσεις ἔγιναν οὐσιαστικὰ χωρὶς καμμία ἐπιλογή τῶν χειρογράφων, ἀπλῶς ἀπὸ τοὺς κώδικες πού συνέβη νά ἔχουν στήν διάθεσή τους οἱ ἐκδότες, — καὶ ἂν ὁ Heimbach εὐτύχησε νά χρησιμοποίησῃ τὸν ἐξάίρετο, ἀλλὰ μεταγενέστερο, Haenelianus καὶ τὸν ἀρχαῖο, ἀλλὰ φρικτὰ καταστραμμένο (γιὰ τὴν ἀνάγνωσι τῆς πρώτης γραφῆς, ὅπου τὸ ΙΗ' βιβλίον τῶν Βασιλικῶν) ἀπὸ τὶς χημικὲς οὐσίες τοῦ Zachariä, Constantinopolitanus, ὥστόσο μένουν ἐντελῶς ἄγνωστοι καὶ ἀχρησιμοποίητοι οἱ δύο παλαιότεροι κώδικες, ὁ Ottobonianus gr. 440 (1345) καὶ ὁ Parisinus gr. 1360 (1351), καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι κώδικες τοῦ 14ου αἰῶνα.

3. Ἀντίστοιχη εργασία καὶ στὶς ἄλλες βυζαντινὲς νομικὲς συλλογὲς θά ἐπέτρεπε τελικὰ τὴν συγκριτικὴν ἐξέταση τῶν πηγῶν τοῦ Jus Graecoromanum καὶ θά προσέφερε ἴσως ἀξιόλογα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν θεσμῶν τοῦ δικαίου καὶ τὶς ἐπιδράσεις πού δέχθηκαν.

4. Πιτσάκης, ἐνθ' ἂν., νγ' κέ. (ἀριθ. 1 - 71)

Ὑπὸ τίς συνθήκες αὐτὲς εἶναι προφανὲς ὅτι εἶναι σήμερα ἀδύνατη ἡ κατάταξη τῶν κωδίκων σὲ οἰκογένειες καὶ ὁ σχηματισμὸς στέμματος (πολὺ περισσότερο μία κριτική ἐκδοση), ποὺ ὅπωςδὴποτε προϋποθέτουν μία ἐξ αὐτοψίας περιγραφὴ ὅλων τῶν κωδίκων ποὺ διαθέτουμε — ἡ ὁποία θὰ μᾶς παρέχῃ καὶ τὴ διαίρεση, τοῦλάχιστον σὲ τίτλους, τοῦ κειμένου τῶν χειρογράφων — καὶ μία δι' ἀντιβολῆς ἐξέταση τοῦ κειμένου τῶν κυριωτέρων τοῦλάχιστον ἀπὸ αὐτούς⁵. Μέχρι τότε, τὸ κείμενο τῆς Ἑξαβίβλου ποὺ διαθέτουμε καὶ ποὺ βασίζεται στὴν ἐκδοση Heimbach δὲν μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ θεωρηθῇ ὀριστικό. Ὅπωςδὴποτε, οἱ μόνες ἀπόπειρες κριτικῶν διορθώσεων στὸ κείμενο τοῦ Heimbach ποὺ γνωρίζω εἶναι οἱ ἐξῆς :

1. Θ.Ν. Φλογαίτης, στίς χρηστικὲς ἐκδόσεις του τῆς Ἑξαβίβλου (*Οἱ δικαστικοὶ νόμοι τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι* ¹1888 σ. 924 σημ. 2, ²1904 σ. 785 σημ. 1). Στὴ διάταξη ζ, 10, 3 ἐπὶ φιλία τοῦ δοκεῖν [ἧ : τὸ/τῷ δοκεῖν] ἀνθρώπων (ἔτσι καὶ Πρόχειρος 39, οη', ἀπὸ ὅπου ἔχει ληφθῇ τὸ χωρίο) : «Φρονοῦμεν ὅτι τὸ ἀρχικὸν κείμενον ἔφερον : ἐπ' ὠφελεία τῷ δοκεῖν ἀνθρώπων» (ἔτσι πράγματι στὴν ἀπώτερη πηγὴ τῆς διατάξεως Ἐκλογὴ 17, μδ' : τὸ δοκεῖν ἐπ' ὠφελεία ἀνθρώπων· ἀλλὰ πρβλ. ζ, 10, 7 : *Φίλτρα δέ εἰσι τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικὰ ἀπὸ μῦθου*, Φ, ιδ').

2. Δ.Σ. Γκίνης, «Διορθώσεις εἰς τὴν Ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου...», *ΕΕΒΣ*, ΙΔ' (1938), 306 (μὲ βάση τὸν Νομοκάνονα τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ).

3. Ἀν. Χριστοφιλόπουλος, «Κριτικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὰς πηγὰς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου», *ΕΕΒΣ*, ΙΖ' (1940), 145. Στὸ σχόλιο Α, 13, 20 (βλ. κατωτέρω, σ. 260 καὶ σημ. 20).

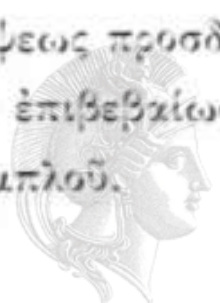
4. Π.Ι. Ζέπος, «Ἡ παράδοσις δι' ἐγγράφου ἐν τῷ βυζαντινῷ καὶ μεταβυζαντινῷ δικαίῳ», *Τόμος Ἀρμενοπούλου*, Θεσσαλονίκη 1952, 199 κέ. Στὴ σ. 220 σημ. 62 σιωπηρὴ ἀποκατάστασις τοῦ Γ, 3, 3 : προταχθείσης ὑπογραφῆς καὶ τοῦ συμβολαίου ἀντὶ προταχθείσης ὑπογραφῆς καὶ τοῦ συμβολαίου (βλ. κατωτέρω, σ. 259).

5. Γ.Σ. Μαριδάκης, «Μία δίκη εἰς τὴν Χίον μεταξὺ Γενουάτου καὶ Ἐνετοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1454», *Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον*, Γ', Ἀθῆναι 1964, 34 κέ. Στὴ σ. 43 σημ. 19 σιωπηρὴ διόρθωσις στὸ σχόλιο Α, 2, 1 : ὁ δὲ ἀντέτεινε ἀντὶ ὁ δὲ ἀνέτεινε.

6. Κ.Γ. Πιτσάκης, στὴν ἐκδόσὶ του τῆς Ἑξαβίβλου (1971)· βλ. αὐτόθι σ. πα' - πβ', καὶ κατωτέρω, στὴ συνέχεια αὐτοῦ τοῦ δημοσιεύματος.

Ἐξ ἄλλου, σημαντικὴ συμβολὴ στὴ βελτίωσι τοῦ κειμένου τῆς Ἑξαβίβλου —

5. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἤδη ἐξ ἀρχῆς μὲ ὠδήγησε στὴν ἐγκατάλειψιν κάθε σκέψεως προσδόσεως κριτικῆς μορφῆς στὴν ἐκδόσή μου τῆς Ἑξαβίβλου (βλ. Πιτσάκης, π' - πγ')· ἐπιβεβαίωσις ἀκριβῶς τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ παρέχει ἡ ἀντιβολὴ τοῦ κώδικος τῆς μόνῃς Ὁμπλοῦ.

ἀλλὰ μόνον σὲ σχέση με ἓνα συγκεκριμένο καὶ «αὐτόνομο» τμήμα του — παρέχει ἡ ἀντιβολή ἀπὸ τὸν J. Nicole τῶν «Ἐπαρχικῶν» τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀσκαλωνίτου, ποὺ ἔχουν ἐνταχθῇ ἀπὸ τὸν Ἀρμενόπουλο στὸ δεύτερο βιβλίο τῆς Ἐξαβίβλου (B, 4, [12] - 51 ἢ 53 καὶ 75 - 88), πρὸς τὸ κείμενό τους ποὺ παραδίδεται στὸν κώδικα Genavensis 23 [G] (f 380^r κέ.), ὡς ἐπίμετρο τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου. Ἡ ἀντιβολή αὕτη (χωρὶς περαιτέρω εὐρύτερες κριτικές παρατηρήσεις), ποὺ δημοσιεύεται ὡς παράρτημα στὴν editio princeps τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου ἀπὸ τὸν Nicole⁶, καθὼς ἀποτελεῖ ἀντιβολή τοῦ γνωστοῦ κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Heimbach πρὸς χειρόγραφο ποὺ δὲν ἀνήκει στὴν Ἐξάβιβλο, ἀλλ' ἀπλῶς ἀντλεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπὸ κοινὴ πηγὴ με αὐτήν, δὲν μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀνεπιφύλακτα γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου τοῦ Ἀρμενοπούλου, πρὶν συνδυασθῇ καὶ με στοιχεῖα ποὺ θὰ παρείχε ἡ ἀνεξέταστη ὡς τώρα εὐρεῖα χειρόγραφη παράδοση τῆς Ἐξαβίβλου, δεδομένων μάλιστα τῶν προβλημάτων ποὺ γεννᾷ ἡ περίεργη συλλογὴ τῶν «ἐπαρχικῶν» τοῦ Ἰουλιανοῦ⁷, τῆς ὁποίας, ἄλλωστε, δὲν διαθέτουμε ἄλλη χειρόγραφη παρουσία, ἀφοῦ ὑπὸ τὴν πλήρη τῆς μορφή ἔχει διασωθῇ ἀποκλειστικὰ στὸν Genavensis καὶ στὴν Ἐξάβιβλο⁸.

Ἦδη ὅμως κατέχουμε τὴν πλήρη ἀντιβολή πρὸς τὸ σημερινὸ κείμενο τῆς Ἐξαβίβλου ἐνὸς νέου κώδικα, ὁ ὁποῖος καθίσταται ἔτσι τὸ πρῶτο χειρόγραφο τῆς ἐργασίας τοῦ Ἀρμενοπούλου ποὺ δημοσιεύεται μετὰ τὴν ἐκδοση Heimbach καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους κώδικες τῆς Ἐξαβίβλου τῶν ὁποίων γνωρίζουμε τίς γραφές⁹ : πρόκειται γιὰ ἓνα κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ, ποὺ δὲν περιλαμβανόταν στὰ μέχρι

6. Jules Nicole, *Λέοντος τοῦ Σοφοῦ: Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον — Le livre du préfet*, Genève 1893 (φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση: London [= Variorum Reprints B1] 1970), 67 κέ.: «Collation des extraits de Julien d'Ascalon transcrits dans le Genevensis»· πρβλ. αὐτόθι, 10 σημ. 1.

7. Γιὰ τὰ προβλήματα αὐτὰ βλ. C. Ferrini, «Gli estratti di Giuliano Ascalonita», *Opere*, I (1929), 445· Α. Χριστοφίλοπουλος, *Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ*, Ἀθῆναι 1935, 29 κέ· Δ. Σ. Γκίνης, «Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον καὶ ὁ νόμος Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀσκαλωνίτου», *ΕΕΒΣ*, II' (1937), 183 κέ· Πιτσάκης, λη' - λθ'.

8. Συντομώτερο κείμενο τῶν «ἐπαρχικῶν» τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀπὸ τὸν κώδικα 25 τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐξέδωσε ὁ Δ.Σ. Γκίνης, ἐνθ' ἀνωτέρω.

9. Ἀγαμέμνων Τσελίκας, «Ἀντιβολὴ τοῦ κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου πρὸς νέο σύμμικτο κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ», *Ὁ Ἐραριστής*, Η' (1970), 281 κέ. (καὶ σὲ ἀνάτυπο).

σήμερα γνωστά χειρόγραφα τῆς 'Εξαβίβλου¹⁰. Ὁ κώδικας (ἢ τὸ πρότυπό του) θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ χρονολογικὰ στὶς ἀρχές τοῦ 15ου αἰώνα (περὶ τὸ 1430, κατὰ τὸν ἐκδότη τοῦ 'Αγ. Τσελίκα) καὶ νὰ προέρχεται ἀπὸ γραφέα ἢ κτήτορα συνδεόμενο, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης, μὲ τὴν δικαστηριακὴ πρακτικὴ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἢ μὲ τὰ ἀρχεῖα τῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διασώζει πέντε πράξεις μὲ χρονίες ζω4' [=1382], ζω4θ' [=1391], ζζλγ' [=1395] καὶ ζζλδ' [=1396, terminus post quem γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ κειμένου τῆς 'Εξαβίβλου στὸν κώδικα]. Τὸ κείμενο τῆς 'Εξαβίβλου (σσ. 1 - 224 τοῦ κώδικα), ἀποτελεῖ προσεκτικὸ ἀντίγραφο ἀπὸ καλὸ πρότυπο, ποὺ ἀνήκει στὴ λεγομένη οἰκογένεια τῶν κωδίκων Constantinopolitanus [C], Haenelianus [H] καὶ Palatinus Salmasii [S], οἱ ὁποῖοι, μὲ βάση τίς ὡς τώρα γνώσεις μας, φαίνεται ὅτι παρέχουν τὴν καλλίτερη παράδοσιν τοῦ κειμένου¹¹ καὶ συνδέονται πιθανώτατα μὲ τὸν ἀρχαιότερο σωζόμενο κώδικα Ottobonianus 440 τοῦ 1345 [O]. Ὁ κώδικας, καίτοι ἐμφανίζεται ὡς νεώτερος ἄλλων, συγχρόνων τοῦ 'Αρμενοπούλου, πρὸς τοὺς ὁποῖους δὲν ἔχει γίνει ὡς τώρα ἀντιβολὴ τοῦ κειμένου, καὶ ἀνήκει σὲ γνωστὴ οἰκογένεια χειρογράφων, ἀποκτᾷ ὅμως ἰδιάζουσα σημασίαν στὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου τῆς 'Εξαβίβλου ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι συνδέεται μὲ τὸν χώρον τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ ἐξ ἄλλου (σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς κώδικες τῆς οἰκογενείας του) εἶναι παλαιότερος καί, παρὰ τὰ ἀρκετὰ του λάθη, προσεκτικώτερα γραμμένος ἀπὸ τὸν κώδικα H, καὶ ἀκέραιος (λείπει μόνον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς τελευταίας παραγράφου Παρ., 4, 23 λόγῳ χάσματος ἐνὸς τετραδίου), ἐνῶ τὸ κείμενον τοῦ παλαιοτάτου C εἶναι καταστραμμένο· ἔτσι ἡ κριτικὴ του ἐξέτασις δὲν εἶναι καθόλου ἄσκοπη καί, πάντως, δὲν αἰτιολογεῖται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ τυχαῖο γεγονὸς ὅτι ἀπλῶς αὐτοῦ τοῦ κώδικα συμβαίνει νὰ διαθέτουμε σήμερον τίς γραφές, ἐφ' ὅσον τελικὰ ἐμφανίζεται ὡς ὁ καλλίτερος ἐκδεδομένος κώδικας τῆς πιθανῶς ἀρχαιότερης καὶ στενότερας συνδεδεμένης πρὸς τὸ πρωτότυπον οἰκογενείας.

Ἐξ ἄλλου, ὁ κώδικας περιέχει πολλὰ κοινὰ γραφὰ μὲ τὸν κώδικα Genavensis [G] τοῦ 'Επαρχικοῦ Βιβλίου, ποὺ παραδίδει σὲ ἐπίμετρο, ὅπως εἶδαμε, τὰ «ἐπαρχικά» τοῦ 'Ιουλιανοῦ τοῦ 'Ασκαλωνίτου, μερικὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνη, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὠρισμένες ἀπὸ αὐτὰς ἀνευρίσκονται καὶ στὸν H.

10. Δὲν περιλαμβάνεται στὸν κατάλογον χφφ τῆς μονῆς ποὺ δημοσίευσεν ὁ Α. Πολίτης, *Πελοποννησιακά*, Α' (1956), 251 - 252, οὔτε στὸν Δ. Σ. Γκίνη, *Κείμενα τοῦ βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ δικαίου εἰς χειρογράφους ἐν Ἑλλάδι κώδικας*, Ἀθῆναι 1963 (ὅπου ἡ μονή, βάσει τοῦ καταλόγου τοῦ Πολίτη, περιλαμβάνεται στὸν «πῖνακα βιβλιοθηκῶν ἄνευ νομικῶν κειμένων», σ. 47)—καὶ φυσικὰ δὲν ἀναφέρεται οὔτε στοὺς παλαιότερους καταλόγους τῶν χφφ τῆς 'Εξαβίβλου.

11. Πιτσάκης, ἐνθ' ἄνωτ., π'.

‘Οπωσδήποτε ο κώδικας περιέχει πολλά από τὰ «ἐλαττώματα» τῆς οἰκογενείας του, πού ὅμως στήν πραγματικότητα μπορεῖ νά εἶναι ἐλαττώματα τῆς ἴδιας τῆς πρωτότυπης συλλογῆς τοῦ Ἀρμενοπούλου, ὀφειλόμενα σέ ἀτέλειες τῶν πηγῶν ἀπό ὅπου ἀντλήσει¹². ἄφ’ ἐτέρου ὅμως βαρύνει καί αὐτόν ἡ ὑπόψια ὅτι στό πρότυπο τῆς

12. Π.χ. ἡ σύγχυση μεταξύ τῶν λέξεων πού παρατηρεῖται σέ ὠρισμένα χωρία (Γ, 9, 5 : διπλοῦν - ἀπλοῦν), ἡ ἀτυχῆς παρεμβολή ἢ παράλειψη ἀρνητικῶν μορίων πού ἀλλοιώνει τὸ νόημα ὠρισμένων διατάξεων (Γ, 8, 9 : <οὐ> συλλογίζεται Γ, 8, 11 : [μὴ] δυναμέρος· βλ. γιὰ τὰ χωρία Πιτσάκης, 99^ο σημ. 79 καὶ 206 σημ. 1) καὶ κάποια σύγχυση στοὺς ἀριθμούς (Α, 6, 36 : εἴκοσι πέντε ἀντὶ εἴκοσι ἢ κ’· πρβλ. Α, 6, 30). Ἐπίσης Β, 4, 16 *θεορίδων ὄντων* (ἔτσι καὶ Η, G)· ἡ διόρθωση οὐσῶν ὀφείλεται στὸν Reitz (ἀπὸ ὅπου τὴν παρέλαβε ὁ Heimbach)· Β, 4, 19 *ἄμρας ἀντὶ ἄμας* (ὁμόφωνα τὰ γνωστὰ χφφ τῆς Ἐξαβίβλου στήν ἐσφαλμένη γραφή μὲ διπλὸ μ, ὅχι ὅμως ὁ G)· ἡ διόρθωση ὀφείλεται στοὺς Saumaise καὶ Reitz (ἀπὸ ὅπου τὴν παρέλαβε ὁ Heimbach). Ἐξ ἄλλου ὁ κώδικας περιέχει, ἐφ’ ὅσον τὰ στοιχεῖα πού παρέχει ὁ ἐκδότης του εἶναι ἀκριβῆ, καὶ ἀρκετὲς ἀπὸ τίς ἐσφαλμένες γραφές τοῦ κειμένου τοῦ Heimbach, τίς ὁποῖες ἔχω ἀποκαταστήσει στήν ἐκδόσή μου (καίτοι στὴ δεύτερη περίπτωση ἔχουμε μᾶλλον τυπογραφικὸ λάθος στὸν Heimbach καὶ παράλειψη τοῦ Τσελίκα): Β, 1, 44 *κατακλείεται* (ὁ κώδικας καὶ οἱ Η, S: ἀποκλείεται), ἀποκαθιστῶ : κατακλείονται (ἦ : ἀποκλείονται) [οἱ ἄλλοι, οἱ πρόην συγκύριοι, ὅχι ὁ νεμηθεὶς μόνος ἐπὶ τριακονταετίαν], βλ. καὶ σ. 404 στήν λ. (ἔτσι καὶ Σύνοψις Δ, IV, 55 ἀπὸ Βασιλικὰ Ν’, 12, 3)· Γ, 8, 43 προσθέτω <τυπτόμενοι> καὶ κουρευόμενοι... (ἡ λέξη τυπτόμενοι ἔχει ἐκπέσει, προφανῶς λόγῳ τοῦ ὁμοιοτελεύτου τῶν λέξεων πού τὴν περιβάλλουν διαπραττόμενοι καὶ κουρευόμενοι· πρόκειται γιὰ συνηθέστατη ποινικὴ διατύπωση στὰ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα· ἔτσι καὶ οἱ ἐκδόσεις Godefroy καὶ Reitz καὶ ἡ μετάφραση Reitz στήν ἐκδοση Heimbach τῆς Ἐξαβίβλου καὶ Ἐπαρχικὸν XXII, 4 ἀπὸ ὅπου προέρχεται αὐτόθι in fin. τὸ Ἐπαρχικὸν ἔχει *εἰσχομιζέσθωσαν*, «bonis mulctantor», «subiront la confiscation» κατὰ τὴν μετάφραση τοῦ Nicole, ἀντὶ τοῦ *ἐξοριζέσθωσαν* τῆς Ἐξαβίβλου)· Δ, 5, 2 *Οἱ δὲ ὑποδιάκοροι καὶ <διάκοροι καὶ> πρεσβύτεροι* (οἱ λέξεις διάκοροι καὶ ἔχουν ἐκπέσει λόγῳ τοῦ ὁμοίου ἀκριβῶς τῶν λέξεων πού προηγοῦνται: ὑπο-διάκοροι καί, ἐνῶ εἶναι ἐμφανὲς ὅτι τὸ κώλυμα γάμου πού ἰσχύει γιὰ τοὺς ὑποδιακόνους ἰσχύει, κατὰ μείζονα λόγο, καὶ γιὰ τοὺς διακόνους· ἔτσι καὶ Πρόχειρος 5, β’, ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἡ διάταξη).—Τέλος, ὁ κώδικας φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν γενικὴ ἀπουσία ἀπὸ τὰ χφφ τῆς Ἐξαβίβλου ὠρισμένων φράσεων πού ἀπαντοῦν στίς πηγές τῆς καὶ ἔχουν ἐκπέσει ἐδῶ, κυρίως λόγῳ τοῦ ὁμοιοτελεύτου· ἡ γενικὴ αὐτὴ ἀπουσία (στὰ γνωστὰ χφφ τῆς Ἐξαβίβλου) μαρτυρεῖ πιθανώτατα ὅτι πρόκειται γιὰ ἰδιομορφία τῆς ἴδιας τῆς ἀρχικῆς συλλογῆς τοῦ Ἀρμενοπούλου (ἢ τῶν κειμένων πού εἶχε ὑπ’ ὄψη του)· ἔτσι π.χ. : ζ, 5, 3 ὅπου μεταξύ τῶν φράσεων τὸν δὲ ἐν πόλεσιν οὐκ ἔξεστι φορεῦν καὶ εἰ μὴ ἀκόντιον ἐπιφέρεται ἐξέπεσε ἡ φράση : εἰ μὴ ἐὰν ἄλλως διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον ὁ φορεύσας οὐκ ἠδύνατο· τὸν δὲ ἡμερινὸν οὐκ ἔξεστι φορεῦν (Σύνοψις K, XIX, 20)· ζ, 4, 2 ὅπου μεταξύ τῶν φράσεων ἢ δύο ἀδελφοὶ εἰς μητέρα καὶ θυγατέρα ἢ καὶ θεῖος εἰς τὴν γενομένην (γεγενημένην S, Πρόχειρος) τοῦ ἀνεψιοῦ γυναῖκα παραλείπεται ἡ φράση : ἀνεψιὸς εἰς τὴν γεγενημένην τοῦ θείου γυναῖκα εἴτε (Πρόχειρος, 39, 93^ο· πρβλ. Σύνοψις Α, XXXII, 2 καὶ μΣύνοψις Α, νε’). Ἡ ὑπόδειξη τῶν δύο αὐτῶν χωρίων ὀφείλεται στὸν B. S i n o g o w i t z (βιβλιοκρισία του γιὰ τὴν ἐκδοση Πιτσάκη τῆς Ἐξαβίβλου, *Byzantinische Zeitschrift*, LXVI, 1953, σ. 100).

οικογενείας υπῆρξε κάποια παραβολή τοῦ κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου πρὸς τὶς πηγές τῆς καὶ κάποια σχετική «κάθαρση»¹³. Τέλος ὁ κώδικας περιέχει ὠρισμένα νέα σχόλια στὴν Ἐξάβιβλο, τὰ ὁποῖα ἐκδίδονται ἀπὸ τὸν Ἀγ. Τσελίκια — καθὼς καὶ οἱ προαναφερθεῖσες δικαστικές πράξεις τῆς Θεσσαλονίκης¹⁴.

[1973], 424 - 427, ὅπου καὶ πολλές ἄλλες εὐστοχες παρατηρήσεις). Ἀλλὰ στὴ δεύτερη περίπτωση δὲν ὑπάρχει σφάλμα τοῦ κειμένου : πρόκειται γιὰ εὐστοχη κάθαρση τῆς διατάξεως, ἀπὸ φράση ποὺ παρενεβλήθη καὶ ἐπαναλαμβάνει περίπτωση ποὺ ἤδη ἔχει ἀναφερθῇ προηγουμένως (ἢ ἀνεπιὼς εἰς τὴν τοῦ θεοῦ γυναῖκα)· ἄλλωστε ἡ φράση ἀπουσιάζει καὶ ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐκδεδομένα χφ τοῦ Προχειρίου (Bodlejanus 264 Roe 18 ἔτους 1349).

13. Βλ. γιὰ τὸ ζήτημα : Πιτσάκης 80' καὶ σημ. 79. Σὲ ὅσα ἀναφέρονται ἐκεῖ μπορεῖ νὰ προστεθῇ ἤδη καὶ ἡ περίπτωση τῆς διατάξεως Γ, 3, 32, ὅπου ὁ νέος κώδικας ἔχει : ἐπὶ τῆς πράσεως ἀντὶ καὶ τῆς πράσεως (ἔτσι καὶ Η καὶ ἡ ἐκδοση Löwenklau [Leunclavius] τῆς Συνόψεως, ἀλλ' ὄχι ἡ ἐκδοση Zachariā, Α, VII, 2· στὴν πρώτη περίπτωση ἡ διατύπωση εἶναι : «ἡ τῆς ἀγορασίας πίστις οὐδεμία ἐστὶν ἐπὶ [τῆς περιπτώσεως] τῆς πράσεως χωρὶς ποσότητος»· στὴν δεύτερη : «ἡ τῆς ἀγορασίας καὶ τῆς πράσεως πίστις οὐδεμία ἐστὶν χωρὶς ποσότητος»). Οἱ ἐκεῖ ἐκτιθέμενες ἀπόψεις (διπλῇ δυνατότητος ἀπαντήσεως στὸ ἐρώτημα ποιά εἶναι ἡ γραφὴ τοῦ πρωτοτύπου τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ ποιά ἡ «διωρθωμένη», ἀφοῦ καὶ οἱ δύο γραφές ἀπαντοῦν σὲ χφ τῆς πηγῆς ἀπὸ ὅπου ἀντλήθηκε ἡ διάταξη) θὰ μπορούσαν νὰ ἰσχύσουν καὶ ἐδῶ, καθὼς καὶ στὶς ἄλλες ἀνάλογες περιπτώσεις. — Στὴν ἴδια διάταξη, λείπει καὶ ἀπὸ τὸν νέο κώδικα ἡ λέξη <πράσεως> ποὺ ἔχει προστεθῇ ἀπὸ τὸν Heimbach (ἀπὸ τὴν Σύνοψιν).

14. Τὸ πρόβλημα τῶν σχολίων στὸν Ἀρμενόπουλο εἶναι καὶ ἰδιότυπο καὶ οὐσιαστικὰ ἀνεκκαθάριστο. Πρόκειται γιὰ ἓνα ὀγκῶδες ὑλικό, ποικίλης προελεύσεως, ἀρχαιότητος, σημασίας καὶ μορφῆς, κυμαινόμενο ὡς πρὸς τὴ συγκρότησή του στοὺς διαφόρους κώδικες (βλ. Πιτσάκης, με' - μζ' καὶ πα'). Εἶναι φανερό ὅτι τὸ κριτικὸ πρόβλημα στὰ σχόλια εἶναι ὀξύτερο καὶ δυσχερέστερο ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ κυρίως κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου : βεβαίως ὑπάρχουν ἐλάχιστα σχόλια ἀσφαλτοῦς «αὐθεντικότητος», ὑπὸ τὴν ἐννοια ὅτι ἡ ἐνταξή τους στὴν Ἐξάβιβλο μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ μὲ βεβαιότητα στὸν Ἀρμενόπουλο (χωρὶς βέβαια νὰ τίθεται καὶ θέμα πατρότητος τοῦ Ἀρμενοπούλου στὰ σχόλια αὐτά), ἐνῶτε δὲ ἐμφανίζεται ἀσταθής ἡ θέση καὶ ἡ φύση τους ὡς σχολίων ἢ ὡς ἐνσωματωμένων στὸ κυρίως κείμενο διατάξεων ἢ ἐρμηνειῶν (ἡ διάκριση αὐτὴ εἶναι, στὴν περίπτωση τῶν «αὐθεντικῶν» σχολίων, οὐσιαστικὰ ἀδιάφορη· βλ. Δ. Σ. Γ κ ί ν η ς, «Ὁ Νέος Ἀρμενόπουλος τοῦ Κ. Χρυσοκεφάλου», *ΕΕΒΣ*, ΛΓ' [1964], 192 καὶ Πιτσάκης, πα' σημ. 86), — ὅπως ἀσφαλῶς ὑπάρχουν καὶ πολυάριθμα σχόλια ὁποσδήποτε ἐμβόλιμα καὶ μεταγενέστερα· μεταξὺ ὧμως τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν ὑπάρχει πλῆθος σχολίων, γνωστῆς ἢ ἀγνωστῆς προελεύσεως, τῶν ὁποίων ἡ παλαιότης καὶ ἡ «αὐθεντικότης» εἶναι δυσδιάγνωστη καὶ δημιουργεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια ἀρμενοπουλικά φιλολογικὰ προβλήματα, στὴ λύση τοῦ ὁποίου προσπέλαση θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ μόνον ἡ ἐντόπιση τῆς προελεύσεως ὅλων τῶν σχολίων καὶ ἡ μελέτη, κατὰταξη καὶ ἀξιολόγηση τῶν χφ τῆς Ἐξαβίβλου. Τὸ ζήτημα ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη σημασία δεδομένου ὅτι σχόλια, τῶν ὁποίων ἡ ἐνταξή στὴν Ἐξάβιβλο θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθῇ μὲ ἀσφάλεια στὸν Ἀρμενόπουλο καὶ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἐντοπιζόταν προέλευση ἀπὸ προγενέστερες πηγές, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἔχουν συνταχθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀρμενόπουλο καὶ νὰ ἀποτελοῦν ἔτσι τὰ μόνυ πρωτότυπα κείμενά του ποὺ περιέχονται

Με τὴν ἐπιφύλαξιν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων γιὰ τὸν κώδικα καὶ ὅσων ἤδη σημειώθηκαν γιὰ τὴν παροῦσα θέσις τοῦ κριτικοῦ προβλήματος τοῦ κειμένου τῆς Ἑξαβίβλου, γίνεται κατωτέρω προσπάθεια κριτικῆς ἐξετάσεως τῶν γραφῶν τοῦ νέου κώδικος, καθ' ὃ μέτρον βελτιώνουν τὸ κείμενον ποὺ διαθέτουμε ἀπὸ τὸν Heimbach, μὲ τίς μέχρι σήμερα διορθώσεις ἢ βελτιώσεις· συγχρόνως λαμβάνεται βέβαια ὑπ' ὄψιν τὸ κείμενον τῶν κυρίων πηγῶν ἀπὸ ὅπου ἐγνωσμένα καὶ (ἄμεσα ἢ ἔμμεσα) δεδωλωμένα ἀντλήσει ὁ Ἀρμενόπουλος¹⁵, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προσδίδεται ἀποφασιστικὴ

στὴν Ἑξαβίβλο (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προοιμιακὰ κείμενα *Κριτῶν Προκατάστασις* καὶ *Προθεωρία*) καὶ γενικώτερα τὰ μόνον γνωστὰ νομικὰ τοῦ κειμένου. Τὴν προσεχῆ δημοσίευσιν εἰδικῆς μελέτης τοῦ γιὰ τὰ σχόλια τῆς Ἑξαβίβλου ἀνήγγειλε πρόσφατα ὁ Ν. Π. Μάτσης («Τὰ σχόλια εἰς τὴν Ἑξαβίβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου...», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, XXI (1971), 169 κέ.), ὁ ὁποῖος ἤδη ἐντοπίζει τὴν παρουσίαν 69 τοῦλάχιστον σχολίων στὴν ἀνέκδοτον *Ecloga librorum I — X Basilicorum* (1142)· φυσικὰ, ἡ ἀνακάλυψις αὐτὴ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι τὰ σχόλια τῆς Ἑξαβίβλου ἔχουν ἀναγκαστικὰ ἀντληθῇ ἀπὸ τὴν *Ecloga*, — δεδομένου ὅτι εἶναι δυνατόν καὶ αὐτὴ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀρμενοπούλου (ἄμεσα ἢ ἔμμεσα) νὰ ἔχουν ἀντλήσει ἀπὸ τρίτη κοινὴ, λανθάνουσα σήμερα, πηγὴ — καί, πολὺ περισσότερο, δὲν ἐπηρεάζει καθόλου τὸ πρόβλημα τῆς «αὐθεντικότητος» τῶν σχολίων αὐτῶν· ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἐντοπίζει (αὐτ., 170 σημ. 1) τὴν προέλευσιν τοῦ σχολίου Δ, 3, 2 ἀπὸ σχόλιον τοῦ Θεοδώρου στὰ Βασιλικά καὶ τὴν παρουσίαν τῶν σχολίων Ζ, 6, 3 καὶ Δ, 15, 14 στὸ κείμενον τῆς *Επιτομῆς Κατόρων* τοῦ Ἀρμενοπούλου, χωρὶς, ὁρθὰ, ἐξ αὐτοῦ νὰ δέχεται ὡς βέβαιον καὶ τὴν αὐθεντικότητά τῆς παρουσίας τους καὶ στὴν Ἑξαβίβλο. — Βλ. καὶ γιὰ τὸ θέμα τῶν σχολίων στὴν Ἑξαβίβλο, καθὼς καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν προέλευσιν διατάξεων τῆς, χρήσιμες ὑποδείξεις τοῦ Β. S i n o g o w i t z, ἐνθ' ἀνωτ.: σὲ σχέσιν, εἰδικώτερα, μὲ τὸ θέμα ποὺ ἐθίγη στὴ σημείωσιν αὐτὴ, ἀνατρέπει τίς ὑποθέσεις, κατὰ τίς ὁποῖες θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ ἀποδοθῶν στὸν Ἀρμενόπουλον ὠρισμένες ἀτυχεῖς «μεταφραστικὲς» ἀπόπειρες ποὺ ἀπαντοῦν στὴν Ἑξαβίβλο καὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε ἐντοπισθῇ ἡ προέλευσις: Β, 1, 15 (στὸν νέο κώδικα Β, 1, 43) σχολ. «κῆρυκος» (Πιτσάκης, μζ' σημ. 56, πρβλ. 101 σημ. 2· τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ σχολίου, ὅπου κυρίως ἡ «μετάφρασις», δὲν περιέχεται στὴν μΣύνοψιν Δ, κζ' ἀπὸ ὅπου ἔχει ληφθῇ τὸ πρῶτον μέρος· ἤδη ἐντοπίζεται ἡ προέλευσίς του ἀπὸ τὴν μΣύνοψιν Κ, ς')· Ζ, 14, 4 «μοιρήτα» (ἡ «ἐρμηνευτικὴ» αὐτὴ παράγραφος εἶχε ἀποδοθῇ στὸν Ἀρμενόπουλον ἀπὸ τὸν R. S. L o p e z, «Harmenopoulos and the downfall of the bezant», *Τόμος Ἀρμενοπούλου*, 122 : «the mistranslation of Harmenopoulos» [Πιτσάκης, 363 σημ. 1], δὲν ὑπῆρχε δὲ παραπομπή, γιὰ τὴν προέλευσίν τῆς, στὴν ἐκδοσιν Heimbach, οὔτε περιλαμβανόταν στὸν πίνακα τῶν χωρίων τῆς Ἑξαβίβλου ποὺ ἔχουν ληφθῇ ἀπὸ τὴν μΣύνοψιν, ποὺ συνοδεύει τὴν ἐκδοσιν τῆς μΣυνόψεως τοῦ Zachariā [Ζέπου, *JGR*, VI, 563]· ἤδη ἐντοπίζεται ἡ προέλευσις τῆς ἀπὸ τὴν συλλογὴ αὐτὴ, II, 95').

15. Πρόχειρος Νόμος (ἐκδ. Zachariā von Lingenthal), Ζέπου, *JGR*, II, 107 κέ. [σημειώνεται σύντομα ἐδῶ : Πρόχειρος].

Μεγάλη Σύνοψις (ἐκδ. Zachariā), Ζέπου V [Σύνοψις].

Μικρὰ Σύνοψις (ἐκδ. Zachariā), Ζέπου VI, 319 κέ. [μΣύνοψις].

Ἐπαναγωγὴ (ἐκδ. Zachariā), Ζέπου II, 229 κέ. [Ἐπαναγωγὴ].

εργασία στην ένδειξη αυτή καθ' εαυτήν, — υπό τὸ πνεῦμα τῶν ἀπόψεων ποὺ ἐξέθεσα ἤδη ἀνωτέρω καὶ λαμβανομένης ὑπ' ὄψη τῆς πιθανότητος ὅτι ὁ Ἀρμενόπουλος γνώρισε τὶς πηγές αὐτὲς σὲ διάφορη ἐνίοτε φραστική μορφή, ἀπὸ αὐτὴν ὑπὸ τὴν ποία μᾶς ἔχουν περιέλθει. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα, ὁ νέος κώδικας παρέχει (ἢ ἐνισχύει) τὴν ἐξῆς βελτιωμένες γραφές σὲ σχέση μὲ τὸ κείμενο Heimbach - Πιτσάκης :

Α, 1, 2 δυοδεκάδελτον ἀντὶ δωδεκάδελτον (ἔτσι καὶ Ο¹⁶, Η· ἀλλ' ὄχι μΣύνοψις β', ἀπὸ ὅπου προέρχεται, οὔτε ἡ ἀπώτερη πηγή : Ἀτταλειώτης, προοίμιον).

Α, 1, 9 γεννώμενα ἀντὶ γενόμενα : εἶναι προτιμητέα ἡ συγκεκριμένη καὶ εἰδικὰ ἀρμόζουσα στὴ φράση χρῆση τοῦ "γεννῶμαι" (τὸ τὰς μητέρας στέργειν τὰ γεννώμενα ἐξ αὐτῶν), ἀπὸ τὴν ἀόριστη καὶ γενικὴ χρῆση τοῦ "γίγνομαι" (ἔτσι καὶ μΣύνοψις Ν, ι', ἀπὸ ὅπου προέρχεται· ὁ Heimbach παραθέτει καὶ γραφὴν γεννόμενα [καὶ παρὰ Reitz] προφανῶς ἐσφαλμένη). Ὁ Η ἔχει τὴν γραφὴν τοῦ Heimbach.

Α, 1, 11 συμφέρειν ἀντὶ συμφέρον (ἔτσι καὶ μΣύνοψις Ν, ιβ', ἀπὸ ὅπου προέρχεται, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι κώδικες, ἀλλ' ὄχι ὁ Η).

Α, 10, 14 συγχωρῶν ἀντὶ συμφωνῶν: ἡ γραφὴ ἀνταποκρίνεται περισσότερο στὸ περιεχόμενο τῆς διατάξεως (ἀναφέρεται συγκεκριμένα καὶ μὲ τὴν κρατοῦσα ὁρολογία τῆς ἐποχῆς στὴν εἰδικὴ νομικὴ μορφή τῆς δικαιοπραξίας περὶ τῆς ὁποίας πρόκειται, τὴν συγχώρησιν χρέους [πρβλ. Γ, 5, 24] ἢ συγχωρητικὸν σύμφωνον [πρβλ. Ε, 9, 25]· ἡ ἄλλη γραφὴ, χωρὶς νὰ εἶναι καθ' εαυτὴν ἄτοπη, ἀφήνει ἀπλῶς νὰ ἐννοηθῇ τὸ εἶδος τοῦ «συμφώνου» καὶ ἀναφέρεται ἀόριστα στὴν γενικὴ φύση τῆς δικαιοπραξίας)· ἐπὶ πλέον προσαρμόζεται εὐστοχα στὴν χαρακτηριστικὴ δομὴ τῆς διατάξεως, μὲ τὴν φραστικὴ ἀντιστοιχία ποὺ δημιουργεῖται : ὁ διαλυσάμενος [...]

¹Επαρχικὸν Βιβλίον (ἔκδ. J. Nicole βλ. ἀνωτέρω), Ζέπου II, 369 κέ. [Επαρχικόν].

Πεῖρα (ἔκδ. Zachariä), Ζέπου IV, 1 κέ. [Πεῖρα].

²Αντίθετα, σύμφωνα μὲ τὶς κριτικὲς θέσεις ποὺ ἐξετέθησαν ἤδη, ἀποφεύγεται ἡ μνεία πηγῶν ποὺ φαίνεται ὅτι δὲν ἐγνώρισε ἢ δὲν χρησιμοποίησε ἄμεσα ὁ Ἀρμενόπουλος, ὅπως ἡ Ἐκλογή (τῆς ὁποίας διατάξεις παρέλαβε ἀπὸ τὸν Πρόχειρο ἢ τὶς Συνόψεις), ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειώτης (τὸν ὁποῖο γνώρισε μόνον μέσῳ τῆς Μικρᾶς Συνόψεως) καὶ τὰ Βασιλικά (βλ. Πιτσάκης, λγ' - λε', λθ'). Παραπομπὴ σ' αὐτὲς γίνεται μόνον ἐνδεικτικὰ καὶ σὲ μεμονωμένες περιπτώσεις.

16. Ἡ χρῆση τοῦ ἀρχαιότερου σωζομένου κώδικα τῆς Ἐξαβίβλου Ottobonianus gr. 440 τοῦ 1345 στὴν ἐργασία αὐτὴ εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικὴ, δεδομένου ὅτι οἱ γραφές τοῦ κώδικα δὲν ἔχουν δημοσιευθῇ, καὶ τείνει μόνον νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐκτεθεῖσα ἀνωτέρω ἄποψή μου ὅτι στὴν οἰκογένειά του ἀνήκουν ὁ Haenelianus τοῦ Heimbach καὶ ὁ κώδικας τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ. Χρησιμοποιῶ φωτογραφικὰ ἀντίγραφα μόνον τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς Ἐξαβίβλου (ff 1r καὶ 205v), τὰ ὁποῖα κατέχω καὶ τὰ ὁποῖα δημοσιεύθηκαν στὴν ἐκδόσή μου τῆς Ἐξαβίβλου (πίνακες 1 καὶ 2 μεταξὺ τῶν σσ. μθ' - μθ'')· εἰδικώτερα ὅμως, στὴν παροῦσα ἐργασία, τὸ τέλος τῆς Ἐξαβίβλου μένει ἄχρηστο, ἀφοῦ στὸν κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ ἔχει ἐκπέσει.

διαλύεται· ὁ δὲ συγχωρῶν [...] συγχωρεῖ. Ἔτσι καὶ ὁ Η, ἀλλ' ὅχι ἡ Σύνοψις Δ, XXVII, 1, ἀπὸ ὅπου προέρχεται, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνει διάταξη τῶν Βασιλικῶν ΙΑ', 2, 1 : Διάλυσίς ἐστὶν ἀμφιβαλλομένου πράγματος τομὴ· σύμφωνον δὲ ὁμολογουμένου χρέους συγχώρησις· ὁ μὲν γὰρ διαλυόμενος [...] ὁ δὲ συμφωνῶν [...] φιλοτίμως συγχωρεῖ· ἡ ἐπέμβαση ἐδῶ στὸ κείμενο τῆς πρωτοτύπου πηγῆς ἀποσαφηνίζει εὐστοχα τὸ περιεχόμενο τῆς διατάξεως (πρβλ. σχόλιο στὰ Βασιλικά in loco: «Τί γάρ, οὐκ εἰσι καὶ ἕτερα σύμφωνα [...] πῶς οὖν ἐνταῦθα γενικῶς εἶρηκε σύμφωνον; [...] Ἐνταῦθα τῷ νομοθέτῃ περὶ συμφώνου συγχωρητικοῦ ὁ λόγος...»).

Α, 17, 8 γαμικῆς ὁμιλίας ἀντὶ γαμικῆς ἡλικίας : ἔτσι καὶ στὸ κείμενο τῆς νεαρᾶς 25 τοῦ Λέοντος καὶ στὴν *Ecloga Novellarum Leonis*, ἀρ. 16, ἀπὸ ὅπου ἀντλεῖ ἀποκλειστικὰ ὁ Ἀρμενόπουλος (βλ. Mortreuil, II, 307 κέ· Heimbach, xix· Πιτσάκης, λε' καὶ σημ. 18)· ἔτσι ἔχει περιληφθῇ ἡ φράση καὶ στὰ σχόλια ποὺ περιέχει ὁ Laurentianus LXXX, 16 στὰ περιθώρια τῆς μΣυνόψεως [Υ, σχόλ. ζ'], ἐπιβεβαιουμένης ἔτσι τῆς παρουσίας της ὑπ' αὐτὴ τὴν μορφή στὴν Ἑξάβιβλο, δεδομένου ὅτι τὰ σχόλια αὐτὰ κατὰ τὴν κρατοῦσα ἄποψη ἔχουν ληφθῇ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ Ἀρμενοπούλου¹⁷. Ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου τοῦ Heimbach, καίτοι δὲν ἐμφανίζεται ὡς λογικὰ ἄτοπη, δὲν βρίσκει ἔρεισμα στὴν γνωστὴ παράδοση τῆς νεαρᾶς· φυσικὰ πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψη ὁ «κίνδυνος» καθάρσεως, στὴν οἰκογένεια στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ νέος κώδικας, τυχὸν ἰδιοτύπων γραφῶν τῆς Ἑξάβιβλου βάσει τῶν πρωτοτύπων πηγῶν.—Ἀντίθετα, στὴν ἴδια διάταξη, τὸ κείμενο Heimbach ἐμφανίζει ἀποκαταστημένη (ἀπὸ τὸν Reitz, βάσει τῆς νεαρᾶς) τὴν γραφὴ ἰδιογνωμονοῦσαν τῆς πρωτοτύπου πηγῆς, ἡ ὁποία ὁμως εἶχε μεταφερθῇ ὡς ὁμογνωμονοῦσαν στὴν *Ecloga Novellarum*, καὶ ἐπομένως ἔχει ἔτσι περιληφθῇ καὶ σὲ ὅλη τὴν γνωστὴ παράδοση τῆς Ἑξάβιβλου (ἔτσι καὶ ὁ Η, ὁ νέος κώδικας καὶ τὸ σχόλιο Υ, ζ' τῆς μΣυνόψεως, ἐνθ' ἄνωτέρω).

Β, 4, 47 Τὸ χάσμα μιᾶς λέξεως ποὺ ἔχει ἐπισημανθῇ : τοῖς κτίσουσι [...] τίκτουσιν (βλ. Heimbach, in loco· Πιτσάκης, 128 σημ. 2 αὐτόθι: «Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει ἐκπέσει μία λέξη ποὺ πρέπει νὰ σημαίνει δυσχέρειες, ἐνοχλήσεις») συμπληρώνεται μὲ τὴν λέξη ἀμφιβολίας (συγχρόνως τὸ κτίσουσι ἐμφανίζεται ὑπὸ βελτιωμένη μορφή, σὲ ἐνεστώτα μὲ τὴν προσθήκη πλέον καὶ τοῦ εὐφωνικοῦ ν : τοῖς κτίζουσιν ἀμφιβολίας τίκτουσιν)· ἴσως ἡ ἔκπτωση τῆς λέξεως στὴν μέχρι τώρα γνωστὴ

17. Ἡ ἀντίθετη ἄποψη τοῦ Heimbach, xviii, xx, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἑξάβιβλος ἀντλήσε ἀπὸ τὰ σχόλια τῆς μΣυνόψεως, ἔρχεται σὲ ἀντίθεση πρὸς τὰ πράγματα καὶ εἶναι ὅπωςδήποτε ἐσφαλμένη. Βλ. σχετικὰ Zachariā, στὸ Ζέπου, *JGR*, VI, 325 καὶ 328 σημ. καὶ Πιτσάκης, πδ' σημ. 5 καὶ λς' σημ. 19 [στὴν τελευταία αὐτὴ σημείωση πρέπει νὰ διορθωθῇ ἡ παραπομπὴ στὸ *JGR* : ζ' ἀντὶ Δ' καὶ νὰ διαγραφῇ ἡ ἀπὸ ἀβλεψία παρεμβληθεῖσα παραπομπὴ στὴν *Delineatio*].

παράδοση προέκυψε από σφάλμα αντιγραφής λόγω του όμοιοτελεύτου των λέξεων που τὴν περιβάλλουν : κτίσουσιν - τίκτουσιν· ἡ διατήρησή της στὸν νέο κώδικα, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν H, ἀποτελεῖ ἐνδειξη ὅτι ὁ κώδικας τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ ἀντιπροσωπεύει προγενέστερο στάδιο στὴν παράδοση τοῦ κειμένου μέσα στὴν οἰκογένειά του¹⁸. Ὁτόθι διορθώνεται : τέλειον μὴ ἐχούση λιμένα ἀντὶ τελείον... (τέλειον καὶ οἱ G).

B, 4, 83 μὴ ἐάσθω ἐκεῖ ἢ ἐκ τῆς ὁρύξεως γῆ ἀντὶ μὴ ἐᾶσθαι ἐκεῖ τὴν ἐκτὸς ὁρύξεως γῆν (ἔτσι καὶ ὁ G). Προφανῶς ὁρθότερη γραφή (ἐκ τῆς ὁρύξεως ἀντὶ ἐκτὸς ὁρύξεως). Ἀντίθετα, ἡ ἀλλαγὴ τῆς συντάξεως σὲ ρηματικὴ (προστακτικὴ) ἀντὶ τῆς ἀπαρεμφατικῆς, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνακόλουθη καὶ ἀναγκαστικὰ ἀπορριπτέα, δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀπαρεμφατικὴ διατύπωση τῆς ἐπομένης ἐπιταγῆς τῆς διατάξεως : μὴ ἐξεῖναι τῷ γείτονι.—Στὴν ἴδια διάταξη : καὶ τῷ ὁρύττοντι παραχωρηθείη (ἔτσι καὶ ὁ G), προφανῶς ὁρθὴ γραφή, ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου : καὶ τῷ ὁρύγματι παραχωρηθείη. Τὴν διόρθωση εἶχε προτείνει ἤδη ὁ Saumaise.

B, 4, 137 ἐντὸς δὲ τοῦ εἰρημένου ὁρίσματος ἀντὶ ἐντὸς δὲ τοῦ ὠρισμένου ὁρίσματος : τὸ εἰρημένον εἶναι ὅπωςδῆποτε σαφέστερο ἀπὸ τὸ γενικώτερο καὶ ἀσαφές ὠρισμένου καὶ ἀναφέρεται συγκεκριμένα στὰ ἀμέσως προαναφερθέντα (ἔτσι καὶ στὸ κείμενο τῆς νεαρᾶς 71 τοῦ Λέοντος καὶ στὴν *Ecloga Novellarum*, 37 (36), ἀπὸ ὅπου ἀντλεῖ ὁ Ἀρμενόπουλος· ἔτσι ἔχει περιληφθῇ καὶ στὴν περίληψη τῆς νεαρᾶς στὰ σχόλια τοῦ Laurentianus LXX, 16 στὴ μΣύνοψη [K, σχόλ. ιε'], ποὺ ἔχουν ληφθῇ ἀπὸ τὴν Ἑξάβιβλο καὶ ἔτσι ἐπιβεβαιώνουν τὴν γραφὴ τοῦ νέου κώδικα [βλ. ἀνωτέρω καὶ σημ. 14]· ὅχι ὅμως ὁ H). Προφανῶς ἡ γραφὴ ὠρισμένου προέρχεται ἀπὸ σφάλμα γραφῆς ὀφειλόμενο καὶ στὴν ὁμοιότητα τῶν λέξεων καὶ κυρίως στὸ ὁρίσματος ποὺ ἀκολουθεῖ ἀμέσως, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ ἡ γραφὴ τοῦ H μὲ ο, προφανῶς ἀπὸ τὸ ὁρίσματος : ὠρισμένου.

Γ, 3, 3 προταχθείσης ὑπογραφῆς καὶ τοῦ συμβολαίου ἀντὶ προταχθείσης ὑπογραφῆς καὶ τοῦ συμβολαίου (ἔτσι καὶ H, καὶ Πρόχειρος 14, α', ἀπὸ ὅπου προέρχεται) : ἐπιβεβαιώνεται ἡ σιωπηρὴ διόρθωση τοῦ καθηγητῆ Π.Ι. Ζέπου¹⁹. Ἡ

18. Δὲν ὑπάρχει χάσμα καὶ στὸ κείμενο τῆς συλλογῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ ποὺ συνοδεύει τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον στὸν G, ὅπου ἡ διατύπωση εἶναι : ἀμφιβολίας τοῖς κτίσουσι τίκτουσιν (Nicole, 75)· ἀλλὰ δὲν εἶχε γίνεи ὡς τώρα γνωστὸ χφ τῆς Ἑξάβιβλου ὅπου τὸ χάσμα νὰ εἶναι συμπληρωμένο (χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ ἀποκλείεται νὰ συμβαίνει σὲ γνωστά, ἀλλὰ ἀνεξέταστα μέχρι σήμερα, χφφ). Ἡ συμπλήρωση ἀπὸ τὸν G εἶχε περάσει οὐσιαστικὰ ἀπαρατήρητη καὶ ἀχρησιμοποίητη, ἀφ' ἐνὸς γιατί δὲν ἐπρόκειτο γιὰ χφ τῆς Ἑξάβιβλου καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐξ αἰτίας ἴσως τῆς «ἐκτὸς σειρᾶς» θέσεως τῆς διατάξεως τῆς § 47 στὸν κώδικα τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου (ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν § 88).

19. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 251 ἀριθ. 4 (Π. Ζέπος, *Τόμος Ἀρμενόπουλου*, 220 σημ. 62).

δυσχέρεια αποδοχής της γραφής προ-ταχθείσης ωφείλετο προφανώς στην λ. υπογραφής, που φαινόταν να δημιουργή κάποια αντίφαση, ώστε να προτιμηθῇ ἡ γραφή προσ-ταχθείσης ως ὀρθότερη· ἤδη ὅμως γνωρίζουμε ὅτι τὸ ρ. προτάσσω ἀδιάφορα χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν λ. υπογραφή στὰ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα (εἴτε διότι ἡ λ. υπογραφή προσέλαβε καὶ τὴν σημασία τῆς γραφῆς τοῦ ὀνόματος στὴν ἀρχὴ τοῦ «συμβολαίου», εἴτε διότι τὸ ρ. προτάσσω κατήντησε νὰ σημαίνει «ἀναγράφω τὸ ὄνομά μου» [γενικά, χωρὶς διάκριση θέσεως στὸ «συμβόλαιον»] καί, τελικά, «θέτω υπογραφή», «ὠπογράφω»)· πρβλ. σχόλιο Α, 13, 20 II καὶ μετ' αὐτὴν προτάσσοντος ἢ δι' υπογραφῆς ἢ διὰ σιγ(γ)νογραφίας ἐν τῷ γε νομίμῳ ταβελλιωνικῷ συμβολαίῳ²⁰. — Ὅπωςδήποτε, στὴν συγκεκριμένη διάταξη ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, τὸ ρ. προτάσσω μπορεῖ νὰ ἔχῃ διάφορη, κυριολεκτική, ἔννοια (πρὸ τάσσω), σχετικὴ ὅχι μὲ τὴν θέση τῆς υπογραφῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν υπογραφή τοῦ συμβολαίου ἀπὸ τὰ μέρη π ρ ὃ τῆς συμβολαιογραφικῆς «κόμπλας» ποὺ μνημονεύεται στὸ κείμενο (προταχθείσης υπογραφῆς τοῦ συμβολαίου = ὅχι· τεθείσης υπογραφῆς εἰς τὸ συμβόλαιον, ἀλλὰ· υπογραφέντος τοῦ συμβολαίου π ρ ἰ ν ἢ καὶ κόμπλα παρακολουθήσει)· πρβλ. καὶ Σύνοψις Α, III, 2 (b) : εἰ μὴ καὶ κομπλετίονες παρακολουθήσουσι, ἡγησαμένης τῆς υπογραφῆς.

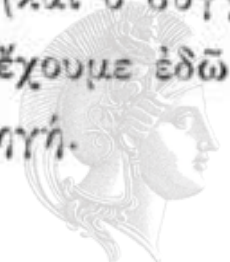
Γ, 3, 20 καὶ τὰ ἀπὸ τῶν ἔργων ἀντὶ καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἔργων : προφανῶς νοηματικὰ ὀρθότερη γραφή (ἔτσι καὶ Πρόχειρος 14, ζ', ἀπὸ ὅπου προέρχεται [καὶ σχετικὴ σημείωση τοῦ Cujas στὴν Ἑξάβιβλο παρὰ Reitz], ἀλλ' ὅχι ὁ H)· ὁμοίως στὴν συνέχεια : ἐκ τοῦ πεκουλίου ἀντὶ καὶ ἐκ τοῦ πεκουλίου (Πρόχειρος : τῶν ἐκ τοῦ πεκουλίου)²¹.

Γ, 3, 33 οὐκ ἀληθῶς ἀντὶ οὐ καλῶς. Ἔτσι καὶ ὁ H : προφανῶς ὀρθότερη, καὶ νοηματικὰ, γραφή («εἰκονικὴ πρᾶσις» = ἡ οὐκ ἀληθῶς, ὅχι ἡ οὐ καλῶς, γινόμενη). Ἡ ἐσφαλμένη γραφή ἔχει προκύψει προφανῶς σὲ τμῆμα τῆς χειρόγραφης παραδόσεως τῆς Ἑξάβιβλου ἀπὸ ἀντιγραφικὸ λάθος, λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τῶν λέξεων : οὐκ ἀληθῶς > οὐκαλ[ηθ]ῶς > οὐ καλῶς.

Γ, 3, 110 ἀπροσδιορίστως ἀντὶ ἀδιορίστως. Ἴσως καλλίτερη γραφή, νοηματικὰ. Ἡ ὑπόλοιπη χειρόγραφη παράδοση τοῦ Ἀρμενοπούλου ποὺ γνωρίζουμε διατηρεῖ

20. Βλ. σχετικὰ Α. Χ ρ ι σ τ ο φ ι λ ὀ π ο υ λ ο ς, ἐνθ' ἄνωτ. ἀριθ. 3 (ΕΕΒΣ, Ις' [1940], 145 κέ.)· ὁ Heimbach ἔχει καὶ στὸ σχόλιο αὐτὸ διορθώσει κακῶς προστάσσοντος καὶ σιγγραφίας (βλ. Πιτσάκης, γλωσσάριο, σσ. 417 καὶ 418 στὶς λλ.).

21. Ἴσως, δεδομένου ὅτι ἡ ὑπόλοιπη γνωστὴ χειρόγραφη παράδοση (καὶ ὁ συγγενὴς τοῦ κώδικα τῆς Ὁμπλοῦ H), ἐμφανίζεται ὁμόφωνη στὴν «ἐσφαλμένη» γραφή ἔχουμε ἐδῶ «κάθαρση» τοῦ κειμένου στὸν κώδικα ἢ στὸ πρότυπό του μὲ βάση τὴν πρῶτότυπη πηγή.

ὁ ἀπροσδιοριστὸς ἡ Πεῖρα 50, α', ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἡ παράγραφος, ἔχει : ἀπροσδιοριστὸς.

Δ, 8, 1 Πενταχῶς ἀντὶ Πανταχῶς : ἀσφαλῶς προτιμητέα ἡ «σημαντική» ἐπίρρηση τοῦ ἐπιρρήματος πενταχῶς²², ποὺ ἀναφέρεται σαφῶς στὴν πενταμερῆ διάκριση τῆς «συγγενείας» ποὺ ἀκολουθεῖ (ἐξ αἵματος, ἐξ ἀγχιστείας, ἐκ τριγενείας, ἐκ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ ἐξ νόθεσις), ἀπὸ τὸ «ἀσήμαντο» ἐδῶ καί, πάντως, ἀδιάφορο γενικῶς ἐπίρρημα πανταχῶς, ποὺ προφανῶς ὀφείλεται σὲ τυπογραφικὸ σφάλμα στὸν Heimbach, ὁ ὁποῖος καὶ δὲν σημειώνει δεύτερη γραφὴ (πρβλ. τὴ μετάφρασή του : Quintuplici modo). Ἡ φράση ἐλλεῖπει στὸν Reitz.

Δ, 10, 2 ἀδιατίμητα ἀντὶ ἀτίμητα. Ὁ Heimbach δὲν σημειώνει δεύτερη γραφὴ.

Δ, 10, 38 προτιμᾶται ἡ προῖξ τῶν προτέρων δανειστῶν ἀντὶ προτιμᾶται προῖξ τῶν προγενεστέρων δανειστῶν : ἔτσι καὶ στὴν § Γ, 5, 58 ὅπου ἡ διάταξη ἐπαναλαμβάνεται ἡ παρουσία τῆς διατάξεως ὑπὸ τὴν μορφή αὐτὴ καὶ στὴν § Δ, 10, 38 ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ σχόλιο αὐτόθι, ποὺ περιέχει ἑναρθρὴ τὴν ἀρχὴ τῆς παραγράφου : Εἰς τὸν περὶ δικαίου προικὸς τίτλον· Τὰ δύο ταῦτα κεφάλαια, τό· Οὐκ ὀφείλει προσκυροῦσθαι [Δ, 10, 37], καὶ τό· Καὶ ἐν ταῖς ὑποθήκαις προτιμᾶται ἡ προῖξ... Τὶς γραφεὲς τοῦ κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ ἔχει καὶ στὰ δύο χωρία καὶ ὁ Η.

Δ, 10, 41 ἐξ ἑαυτῶν ἀντὶ ἐξ αὐτῶν : ἐμφανῆς ὁ αὐτοπαθὴς χαρακτήρας τῆς ἀντωνυμίας (Πατὴρ καὶ μήτηρ προικίζοντες παῖδα ὅσα ἐξ ἑαυτῶν δώσουσιν...), καὶ μάλιστα σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν συνέχεια τοῦ κειμένου (ὅσα δὲ τυχὸν δώσουσι μὴ ἀφ' ἑαυτῶν...). Προφανῶς, ὅπου στὰ χειρόγραφα ἀπαντᾷ ἡ γραφὴ αὐτῶν, θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ αὐτῶν.

Δ, 15, 16 καὶ ληγαταρίους ἀντὶ καὶ ληγάτους. Ἔτσι καὶ Πρόχειρος 11, κ'· λεγαταρίους ὁ Η. Ἡ γραφὴ τοῦ Heimbach ὀφείλεται σὲ «διόρθωση» τοῦ Reitz· πρβλ. ὅμοια ἐπέμβαση τοῦ Reitz στὴν § Ζ, 14, 13 (κατωτέρω, σ. 268).

Ε, 8, 76 μὴ μνημονευθεῖς ἀντὶ ἀμνημονευθεῖς : ὅπωςδήποτε ἀνύπαρκτο καὶ ἀντίθετο πρὸς τοὺς ἐτυμολογικοὺς κανόνες τὸ ρ. ἀ-μνημονεύω, -ομαι (ὑπάρχει κανονικὰ σχηματισμένο δόκιμο ρ. ἀμνημονέω-ω)²³. ὁ Η ἔχει, ἀπὸ σφάλμα τοῦ γραφέα, μνημονευθεῖς.

Ε, 9, 26 παρακατέχεται ἀντὶ κατέχεται : εὐστοχώτερη διατύπωση (ἔτσι καὶ οἱ

22. Ἀπαντᾷ ἤδη σὲ δόκιμους μεταγενέστερους συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας γραμματείας (Θέων ὁ Σμυρναῖος, 23 Η· Σέξτος Ἐμπειρικός, πρὸς Μαθηματικούς, I, 122) καὶ στὸν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης, 32, 40.

23. Πιστεύω ὅτι ἡ μορφή τῆς μετοχῆς στὸ μέχρι τώρα γνωστὸ κείμενο τῆς Ἐξαβίβλου προέρχεται ἀπὸ ἀντιγραφικὸ σφάλμα ποὺ ἔχει παρεμβληθῇ στὴ χειρόγραφη παράδοσή της ἢ στὴν πηγὴ ἀπὸ ὅπου ἀντλήσε ὁ Ἀρμενόπουλος· κατὰ τὴν γνώμη μου, ἡ ἀρχικὴ μορφή ἦταν προφανῶς

περισσότεροι γνωστοὶ κώδικες τῆς Ἑξαβίβλου καὶ ἡ Σύνοψις Φ, I, 12, ἀπὸ ὅπου προέρχεται· ἀλλὰ ὅχι ὁ H, οὔτε ἡ Σύνοψις τοῦ Löwenklau, σ. 375 πού, κατὰ τὴν παραπομπή τοῦ Heimbach, ἔχει ἐπίσης κατέχεται, ἐνῶ ὁ Zachariä δὲν σημειώνει δεύτερη γραφή στὸ κριτικὸ τοῦ ὑπόμνημα).

Παράρτημα, 1, 6 κατὰ βαθμὸν [...] προτιμῶνται ἀντὶ κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν [...] προτιμῶνται : προφανῶς ὀρθότερη διατύπωση (ἔτσι καὶ H καὶ Σύνοψις A, LXVI, 47, ἀπὸ ὅπου προέρχεται).

Ἐπίσης ὁ νέος κώδικας παρέχει βελτιωμένες γραφές (μὲ τὴν ἐπιφυλαξή, πάντοτε, τῆς ὑποψίας ὅτι ἐνίοτε οἱ γραφές αὐτὲς εἶναι ἴσως προϊόν «διορθωτικῆς» ἐπεμβάσεως στὸ κείμενο τοῦ Ἀρμενοπούλου), σὲ ἐλάχιστος σημασίας φραστικὰ ζητήματα, ἀναφερόμενα ἰδίως :

— Στὴ χρήση τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐγκλίσεων· εὐστοχώτερες φαίνονται :

A, 1, 30 χαρίζηται ἀντὶ χαρίσεται (ἔτσι καὶ Σύνοψις B, IV, 1).

A, 18, 2 κωλύη ἀντὶ κωλύση (ἔτσι καὶ Πρόχειρος 34, α').

B, 4, 117 ὅταν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γείτονος ἐπιθήσῃ ἀντὶ ὅτε [...] ἐπιθήσῃ (ἔτσι καὶ Σύνοψις Δ, XL, (a)· πρβλ. καὶ τὴν ὑπόλοιπη δομὴ τῆς διατάξεως : ὅταν γὰρ ἔχῃ τις...).

B, 10, 13 εἰ εὐρεθῇ ἀντὶ εἰ εὐρεθῇ (ἔτσι καὶ H· πρβλ. καὶ τὴν ὑπόλοιπη διατύπωση τοῦ κειμένου : εἰ καταβληθῇ, εἰ καταλειφθῇ).

Γ, 3, 3 εἰ μὲν ἀγοραστής εἴῃ ἀντί... ἢ (ἔτσι καὶ H καὶ Σύνοψις A, III, 2 (b), ἀλλ' ὅχι Πρόχειρος 14, α', ἀπὸ ὅπου ὅμως ἔχει ληφθῇ ἐμφανῶς ἡ διάταξη).

Γ, 3, 88 in fin. παράσχη ἀντὶ παράσχοι (ἔτσι καὶ Σύνοψις A, III, 17· πρβλ. καὶ τὴν ὑπόλοιπη δομὴ τῆς διατάξεως : μόνον εἰ ἢ τὸ τίμημα προσφέρῃ [...] ἢ ἀνδράποδον ὑπὲρ τούτου παράσχη).

Γ, 8, 17 εἰσαγάγῃ ἀντὶ εἰσαγάγοι (ἔτσι καὶ Πρόχειρος 17, ε', καὶ Σύνοψις M, XIII, 5· πρβλ. καὶ τὴν ὑπόλοιπη σύνταξη : καὶ σχῇ, εἶτα [...] εἰσαγάγῃ πῦρ καὶ καύσῃ).

Δ, 15, 11 εἰ μὲν ὁ ἀνὴρ τὸν μοναχικὸν ἐπιλέξεται βίον ἀντί... ἐπιλέξεται... (ἔτσι καὶ Σύνοψις Γ, IV, 10).

Παράρτημα, 4, 15 δικάζει ἀντὶ δικάσει (ἔτσι καὶ H καὶ Ἐπαναγωγή 11, ιδ').

— Στὴν ἑναρθῇ ἢ ἀναρθῇ καὶ στὴν ἐμπρόθετῇ ἢ μὴ διατύπωση· εὐστοχώτερες :

ἡ συχνότατα ἀπαντῶσα στὶς βυζαντινὲς κληρονομικὲς διατάξεις (π.χ. Σύνοψις Δ, XVII, 1 καὶ 4, XXIII, 11· μ.Σύνοψις Δ, μγ') : ἀμνημόρευτος ἐαθεῖς > ἀμνημονευ[τος ἐα]θεῖς > ἀμνημονευθεῖς : ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ (ἢ τοῦ προτύπου του) κατέβαλε προσπάθεια «διορθώσεως», ἡ ὁποία βελτίωσε τὴν γραμματικὴ μορφή τῆς διατάξεως, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχικὴ διατύπωση.

Προθεωρία, 24 τοῖς παλαιοῖς ἀντὶ παλαιοῖς (ἔτσι καὶ S), δοκιμώτερη διατύπωση. A, 6, 17 ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἀντὶ τῷ δικαστηρίῳ, ἐμφανῶς ὀρθότερη διατύπωση. Γ, 8, 12 Ἀμέλεια ἀντὶ Ἡ ἀμέλεια (ἔτσι καὶ H, Σύνοψις M, XIII, 15·

HJ Heimbach).

Γ, 8, 13 ἀβλαβὲς ἔχειν πῦρ ἀντί... τὸ πῦρ, ἐμφανῶς ὀρθότερη διατύπωση (ἔτσι καὶ H, Πρόχειρος 17, α' καὶ Σύνοψις M, XIII, 2· ὀβελίζει καὶ ὁ Heimbach).

Δ, 10, 24 νικᾷ τὸν δανειστήν ἀντὶ νικᾷ δανειστήν, δοκιμώτερη διατύπωση (ἔτσι καὶ H καὶ Πείρα 25, ε').

Ζ, 4, 4 ἡγουν κτηνοβάται ἀντὶ ἡγουν οἱ κτηνοβάται (ἔτσι καὶ Πρόχειρος 39, οδ' [ἀπὸ τὴν Ἐκλογὴ 17, λθ', ἀπὸ ὅπου ἡ διάταξη ἔχει προέλθει καὶ μεταφυτευθῇ στὶς μεταγενέστερες πηγές], μΣύνοψις A, νζ' [ἀπὸ τὸν Ἀτταλειώτη 35, ρλζ'], Σύνοψις K, XXVII, 1 [ἀπὸ τὰ Βασιλικά Ξ', 37, 85] : ἡ ὁμοφωνία τῶν πηγῶν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ὡς πρὸς τὴν, ἀδιάφορη πάντως, ἀναρθρὴ διατύπωση εἶναι ἀπόλυτη) : τὸ ἄρθρο λείπει καὶ ἀπὸ τὸν H· ὀβελίζει καὶ ὁ Heimbach.

Παρ, 1, 4 ἐν τῇ βασιλίδι ἀντὶ ἐν βασιλίδι, προφανῶς ὀρθότερη διατύπωση (ἡ διαμόρφωση τῆς παραγράφου αὐτῆς, ποὺ προέρχεται ἀπὸ συγχώνευση καὶ σύμπτυξη τῶν σχετικῶν διατάξεων τῶν πηγῶν²⁴, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἴσως στὸν ἴδιο τὸν Ἀρμενόπουλο, ἀφοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἀπαντᾷ ἄλλοῦ²⁵).

Παρ, 4, 21 πάσης καταδίκης ἀντὶ πάσης τῆς καταδίκης, δοκιμώτερη διατύπωση (ἔτσι καὶ H καὶ Ἐπαναγωγὴ 8, ς')²⁶.

— Στὸν ἀριθμό :

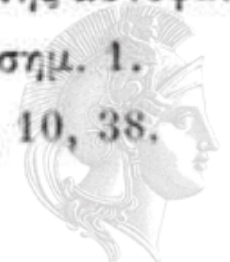
A, 6, 42 μαρτυρίαν ἀντὶ μαρτυρίας (ἔτσι καὶ H καὶ Σύνοψις M, VI, 12· βλ. καὶ A, 13, 7, ὅπου ἡ διάταξη ἐπαναλαμβάνεται μὲ τὴν γραφὴ μαρτυρίαν).

B, 4, 75 τοξικῶν (ὁ κώδικας : τοξικῶς) καὶ θυρίδων ἀντὶ τοξικῆς καὶ θυρίδων (τοξικῶν καὶ ὁ G). Σὲ πληθυντικὸ ἀναγράφεται ἡ λ. καὶ στὸ ὑπόλοιπο κείμενο (ἡ τὰς θυρίδας ἢ τὰς τοξικάς· πρβλ. τὸν πληθυντικὸ καὶ θυρίδων) καὶ στὴν ἐπιγραφή : κρουνηὼν καὶ θυρίδων καὶ τοξικῶν.

24. Ἐπαναγωγὴ τίτλ. 5, Σύνοψις A, LXVI, 36 - 37 [ἀπὸ Βασιλικά Ζ', 6, 1 - 16]· προφανῶς ἡ διαμόρφωση ἀπὸ τὸν Ἀρμενόπουλο τῆς ἐνιαίας παραγράφου Παρ, 1, 4 βασίζεται στὶς δύο αὐτὲς γειτνιαζούσες διατάξεις τῆς Συνόψεως. Οἱ διατάξεις περὶ τοῦ «κοιαισίτωρος» ἔχουν τὴν ἀπώτερη καταγωγὴ τους στὴν νεαρὰ 80 τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἔτους 539)· ἡ ταύτισή του μὲ τὸν «κοιαισίτωρα» — ἐσφαλμένη βέβαια κατ' ἀρχὴν θεωρητικά, ἀλλ' ἀποδίδουσα πιθανῶς πραγματικὴ ἐξέλιξη —, ὑποκρυπτομένη ἤδη στὶς πηγές (ὁ τίτλος 5 τῆς Ἐπαναγωγῆς ὁμιλεῖ «περὶ τοῦ κοιαισίτωρος»), γίνεται ρητὰ μόνον ἀπὸ τὸν Ἀρμενόπουλο, στὴν παροῦσα παράγραφος. Βλ. καὶ ἐπομένη σημείωση.

25. Βλ. τὴν εἰδικὴ μελέτη Γ. Γ. Κόλια, «Μέτρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐναντίον τῆς ἀστυφιλίας καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ κοιαισίτωρος», *Τόμος Ἀρμενοπούλου*, 39 κέ. καὶ Πιτσάκης, 367 σημ. 1.

26. Βλ. ἄλλη μία περίπτωση βελτιώσεως ὡς πρὸς τὸ ἔναρθρο, ἀνωτέρω, § Δ, 10, 38.

Παρ, 4, 7 μοναχοῦ ἀντὶ μοναχῶν, γραφή σύμφωνη μετὰ τὴν οἰκονομία ὅλης τῆς διατάξεως : πρεσβυτέρου καὶ διακόνου καὶ ὑποδιακόνου καὶ ἀναγνώστου καὶ ψάλτου καὶ μοναχοῦ (ἔτσι καὶ Ἐπαναγωγή 8, α')²⁷.

— Στὴν σειρά τῶν λέξεων· εὐστοχώτερες :

Α, 1, 2 ἦσαν γὰρ καὶ τινα ἀντὶ ἦσαν γὰρ τινα καὶ (ἔτσι καὶ Ο, Η καὶ μΣύνοψις Ν, β').

Α, 17, 10 ὑπεξούσιον αὐτὸν ἀντὶ αὐτὸν ὑπεξούσιον (ἔτσι ὁ Πρόχειρος 26, ζ'· ἀδιάφορη ἢ ἀλλαγὴ).

Γ, 2, 3 τὰ ἐν τῇ δωρεᾷ πάκτα, εἴτε ἐγγράφως εἴτε ἀγράφως γεγονότα, μὴ πληρώσῃ ἀντί... μὴ γεγονότα πληρώσῃ : προφανῶς ὀρθότερη διατύπωση· ἢ διατύπωση τοῦ κειμένου τοῦ Heimbach προϋποθέτει διάφορη σύνταξη, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ρ. στὴν παρενθετική πρόταση εἴτε ἐγγράφως εἴτε ἀγράφως παραλείπεται ὡς ἐννοούμενο, τὸ δὲ γεγονότα συνάπτεται στὸ ρ. πληρώσῃ ὡς προληπτικὸ κατηγορούμενο : μὴ πληρώσῃ γεγονότα («τὰ ἐν τῇ δωρεᾷ πάκτα») = «μὴ ἐκπληρώσῃ τοὺς ἐν τῇ δωρεᾷ τρόπους, ὥς τε νὰ ἔχουν ἐκτελεσθῇ οὗτοι» (ὅπωςδὴποτε ἐξεζητημένη σύνταξη, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁμαλώτατη καὶ ἀπλὴ σύνταξη τοῦ νέου κώδικα, ἢ ὁποία ἀκολουθεῖ καὶ τὸν Πρόχειρο 13, γ').

Δ, 9, 14 ἐπὶ τοὺς ἰδίους παῖδας ἀντὶ ἐπὶ ἰδίους τοὺς παῖδας (ἔτσι καὶ Πρόχειρος 6, γ' — ὅχι ὅμως ὁ Η· ὁ Reitz ἔχει ἐπὶ τούτους τοὺς παῖδας, γραφή ποὺ ἐπιβεβαιώνει ἴσως τὴν γραφή τοῦ κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ: ὁ γραφεὺς μετέτρεψε πιθανῶς τὸ ἐπὶ τοὺς σὲ ἐπὶ τούτους).

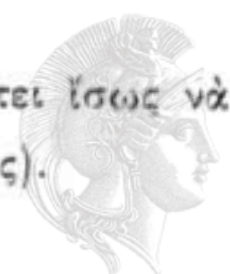
Ζ, 3, 7 τοιοῦτον δὲ καὶ ἀφορίζει ἀντὶ τοιοῦτον ἀφορίζει καὶ : ὀρθότερη διατύπωση, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ ἀναγραφὴ καὶ ἄλλης προβλεπομένης ποινῆς καὶ ὅχι ἄλλης πηγῆς περὶ τῆς ἰδίας ποινῆς.

— Στὴν χρησιμοποιουμένη μορφή τῶν λέξεων :

Β, 5, 8 τῶν μιτάτων ἀντὶ τῶν μετάτων. Ἔτσι, καὶ ὁ Η : πρόκειται γιὰ τὴν κρατοῦσα στὰ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα μορφή ἀναγραφῆς τῆς λέξεως (ἔτσι μΣύνοψις Μ, ρ', ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἡ διάταξη, καὶ Σύνοψις Μ, XII, 1 - 5).

Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει στὴν § Δ, 11, 1, ὅπου γίνεται ἀπὸ τὸν γραφέα τοῦ κώδικα καὶ τοῦ Η (ἢ τοῦ προτύπου τους) ὀρθογραφικὴ «διόρθωση» τῆς λ. ἀπολλυούση στὸ (τυπικὰ ὀρθὸ) ἀπολυούση, ἢ ὁποία ὅμως διασπᾷ μία μακρὰ παράδοση ἀναγραφῆς τῆς μετὰ διπλὸ λ στίς βυζαντινὲς νομικὲς συλλογές (ἔτσι καὶ στὸ σχόλιο Α, 13, 20 Ι καὶ Σύνοψις Π, XXIX, 47· ὅχι ὅμως στὸν Πρόχειρο 9, α' — ἀλλὰ δὲν γνωρίζουμε ἂν

27. Στὴν διάταξη τῆς Ἐπαναγωγῆς, ὅπως περιέχεται στὸ JGR, πρέπει ἴσως νὰ διορθωθῇ τὸ δύναμιν τελετικὴν στὸ δοκιμώτερο δύναμιν τελεστικὴν (ἔτσι ἢ Ἐξάβιβλος).

πρόκειται για σιωπηρή «διόρθωση» τοῦ ἐκδότῃ τοῦ Προχείρου ἢ γιὰ χειρόγραφο στὸ ὁποῖο ἔχει γίνει ἀντίστοιχη «διόρθωση» μὲ αὐτὴν τοῦ Η καὶ τοῦ κώδικα τῆς μονῆς Ὁμπλοῦ· στὴν ἀντίθετη περίπτωση πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ γραφὴ μὲ δύο λ ἐπεκράτησε μεταγενέστερα)· ἡ γραφὴ ἀπολλυούση ὅπωςδῆποτε δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ εἶναι ἐπηρεασμένη, κατὰ παρετυμολόγησιν, ἀπὸ τὸ ἀπόλλυμι (πρβλ. Σύνοψις Π, XXIX, 47 (k) : *Tῇ μὴ ἀπολλυούση* = «*Tῇ μὴ ἀσώτῳ*»)²⁸.

Ἀντίθετα καὶ ὁ νέος κώδικας στὴ διάταξιν τῆς § Α, 17, 11 διατηρεῖ τὴν (ἐσφαλμένη ἐτυμολογικὰ) γραφὴ ἐπαρχαιότης, γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπάρχου, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ἐπαρχότης ποὺ περιέχει ὁ Πρόχειρος 26, η', ἀπὸ ὅπου ἔχει ληφθῇ ἡ διάταξις. Ἐπιβεβαιώνεται ἔτσι ὅτι τὰ χειρόγραφα τῆς Ἐξαβίβλου ἐμφανίζονται ὁμόφωνα στὴν γραφὴ ἐπαρχαιότης, ἡ ὁποία εἶναι σχηματισμένη ἐσφαλμένα, ἀλλὰ ἠθελημένα προφανῶς, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἀρχαιότης, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι φανερὰ ἐπηρεασμένη — καὶ δικαιώνεται, νομίζω, ἡ διατήρησις τῆς γραφῆς αὐτῆς στὴν ἐκδοσὴ μου τῆς Ἐξαβίβλου, παρὰ τὴν ἐτυμολογικὴ ἀστοχία τῆς καὶ τὴν διάφορην μορφήν τῆς στὴν πηγὴ τοῦ Ἀρμενοπούλου²⁹.

Τὸ κείμενον, ἐξ ἄλλου, τοῦ νέου κώδικα ἐνισχύει ἢ ἐπιβεβαιώνει τὶς ἀκόλουθες διορθώσεις ἢ ἀποκαταστάσεις τῆς ἐκδόσεώς μου στὸ κείμενον τοῦ Heimbach :

Α, 1, 35 <συνήθεια ἢ>. Ἔτσι καὶ Σύνοψις Ν, VI, 29, ἀπὸ ὅπου προέρχεται.

Α, 2, 4 νδ' ἀντὶ δ' (διόρθωσις στὴ σ. 427). Εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῆς νεαρᾶς 108 τοῦ Λέοντος στὴν *Ecloga Novellarum* (ἔτσι καὶ C, H, S· βλ. Πιτσάκης, λε' - λς' σημ. 18) : 54 ἢ 55.

Α, 10, 11 πρόστιμον ἀντὶ ἢ πρόστιμον. Πιθανῶς ἀπλὸ τυπογραφικὸ σφάλμα στὸν Heimbach.

Α, 12, 32 ἐκποιήσῃται τι ἀντὶ ἐκποιήσας τι. Ἔτσι καὶ H, S.

Α, 13, 16 ἀπαιτῆσαι ἀντὶ ἀπατῆσαι. Ἔτσι προφανῶς καὶ ὁ H στὸν ὁποῖο ὁ Heimbach εἶχε ἀναγνώσει ἀπαντῆσαι· ἀλλ' ὅχι ὁ Πρόχειρος 9, ιη', ἀπὸ ὅπου προέρχεται.

28. Στὸν Πρόχειρον ἡ διάταξις τῆς § Δ, 11, 1 ἀρχίζει ἀπ' εὐθείας μὲ τὶς λλ. *Συνεστῶτος τοῦ γάμου*..., ὅπως καὶ στὸν Ἀρμενόπουλο (στὸ κείμενον Heimbach καὶ στὸν νέο κώδικα)· ἀντίθετα στὴν Σύνοψιν προτάσσεται ὁ σύνδεσμος *Καὶ* (τὸ ἴδιο καὶ στὸ σχόλιον στὴν Ἐξαβίβλου Α, 13, 20 I... *κεῖται ἐν τῷ περὶ ἐκδικήσεως προικὸς τίτλῳ, οὗ ἡ ἀρχή· Καὶ συνεστῶτος τοῦ γάμου τῇ μὴ ἀπολλυούσῃ γυναικί*).

29. Ἡ Ἐξαβίβλος χρησιμοποιοῖ τὴν διαζευκτικὴν (ἢ...ἢ) διατύπωσιν τῆς διατάξεως, ὅπως ὑπάρχει καὶ στὴν Σύνοψιν Υ, IV, 6 (ὅπου ὅμως ἡ φραστικὴ μορφή εἶναι διάφορη)· ἀντίθετα ὁ Πρόχειρος φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῖ, μὲ κάποια διακύμανσιν στὰ χφφ, μία παρατακτικὴ ἀναγραφὴ : ...ἢ/ἢ...καὶ ἢ....

B, 4, 50 *ὡς ἂν αὐτὸς βουλευθείη ἀντὶ ὡσὰν αὐτὸς βουλευθείη* (ὁ νέος κώδικας ἔχει ἀπλῶς *ὡς αὐτὸς βουλευθείη*· *ὡς ἂν αὐτὸς βουλευθείη* ὁ G).

B, 4, 78 *τριῶν καὶ τρίτου ἀντὶ τριῶν καὶ τρίτον*. "Ετσι καὶ H, G.

B, 4, 79 *ἐγχόρηγον ἀντὶ ἐγχώρηγον*. "Ετσι καὶ H, G. Στὴν ἴδια διάταξη ἡ γραφὴ καὶ τοῦ νέου κώδικα εἶναι *χρηστήρια* ἀντὶ *χριστήρια* (ἔτσι καὶ H, G καὶ ὁ Godefruy· τὸ ἴδιο καὶ στὴν § B, 4, 82 στοὺς H [*χρηστήρια*] καὶ G, ὅχι ὅμως στὸν κώδικα τῆς 'Ομπλοῦ). Τεῖνω νὰ δεχθῶ τὴν γραφὴ *χρηστήρια* ὡς ὀρθότερη : ἡ λ. σημαίνει τὴν ὁπὴ ἢ τὸν σωλῆνα γιὰ τὴν συγκέντρωση καὶ τὴν ἀποβολὴ τῶν ὑδάτων («νεροχύτης» σὲ σημείωση τοῦ H)· εἶναι πιθανώτερο νὰ συνδυασθῇ μὲ τὸ ρ. "χρῶμαι" (καὶ κλασσικὴ λ. *χρηστήριον* = χρηστικὸ οἰκιακὸ σκεῦος), παρὰ μὲ τὸ *χριστήριον* (ἀπὸ τὸ "χρίω" = ὑλὴ ἢ δοχεῖο γιὰ χρῆση), μὲ τὸ ὁποῖο συνδέθηκε, προφανῶς ἀπὸ παρετυμολόγηση, λόγῳ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ «χρηστηρίου» γιὰ διοχέτευση ὑγρῶν. "Ετσι καὶ ὁ Saumaise.

Γ, 3, 56 *παρακατάσχηται ἀντὶ προκατάσχηται*. "Ετσι καὶ C («quod praefero» Heimbach), ἀλλ' ὅχι ἡ Πεῖρα 24, β', ἀπὸ ὅπου προέρχεται : *προκατάσχη*.

Γ, 5, 88 *χρεώστη ἀντὶ χρήστη* (στίχ. 6). "Ετσι καὶ Πεῖρα 58, α' καὶ H (ἐμφανὲς ὅμως σφάλμα στὴν παράδοση τοῦ χωρίου : οὔτε τῷ χρεώστη οὔτε τῷ ὀφειλέτῃ· προφανῶς πρέπει νὰ διορθωθῇ : οὔτε τῷ χρεώστη οὔτε τῷ δανειστῇ). — Ὁ νέος κώδικας δὲν προσφέρει, στὴν ἴδια παράγραφο, βελτίωση οὔτε στὸ ἄλλο χωρίο ποὺ νοσεῖ : καὶ δαπανῶνται ἀπαιτουμένῳ ἅπερ νῦν ἔχει (Heimbach), τὸ ὁποῖο προσπάθησα νὰ διορθώσω μὲ τὴν προσθήκη ἄρθρου : καὶ δαπανῶνται <τῷ> ἀπαιτουμένῳ ἅπερ νῦν ἔχει (Πιτσάκης, σ. 194)· ὁ H ἔχει στὸ σημεῖο αὐτὸ δοτικὴ ἀπόλυτο : καὶ δαπανῶντι ἀπαιτουμένῳ. . . Ἡ κατάσταση τοῦ χωρίου προῆλθε ἀπὸ ἐσφαλμένη ἀντιγραφὴ ἀπὸ τὴν Πεῖρα, ἐνθ' ἂν. : καταδαπανῶντος καὶ ἀποκτωμένου, κατὰ τὴν ὁποία τὸ καταδαπανῶντος διεσπάσθη σὲ καὶ δαπανῶνται/δαπανῶντι καὶ τὸ ἀποκτωμένου μετεβλήθη σὲ ἀπαιτουμένῳ (ἀπὸ τὸν Ἀρμενόπουλο ἢ τὸ χειρόγραφο τῆς Πείρας ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψην του ἢ τοὺς γραφεῖς τῆς Ἑξαβίβλου). Πιστεύω ὅτι ἡ ἀνωμαλία προέκυψε ἀπὸ ἐπιθυμία γραφέως νὰ «διορθώσῃ» τὸ ἀποκτωμένου, στὸ ὁποῖο προφανῶς προσέδωσε τὴν σημασίαν «ἀποκτῶντος», ὅποτε ἐρχόταν σὲ σαφεῖ ἀντίφασιν μὲ τὸ καταδαπανῶντος, πρὸς τὸ ὁποῖο συνήπτετο· στὴν πραγματικότητά τὸ ἀποκτῶμαι ὀρθὰ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἀπο-κτῶμαι» = ἀπόλλυμι, χάνω, μὲ τὴν ὁποία ἀπαντᾷ συχνὰ στίς βυζαντινὲς νομικὲς πηγές (πρβλ. Ἑξαβίβλος Γ, 5, 47 καὶ B, 1, 3 σχόλ.· Πιτσάκης, γλωσσάριο, 390 στὴν λ.).

Δ, 5, 4 *προλήψει ἀντὶ προσλήψει*. "Ετσι καὶ Πρόχειρος 5, δ'.

Δ, 7, 34 *in fin. τούτων ἀντὶ τοῦτον*. Γενικὴ χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ H, ἀλλὰ σὲ ἐνικό : *τούτου*.

Δ, 8, 6 σχόλ. *υίοθετηθέντα* ἀντὶ *υίοθετήσαντα*.

Δ, 9, 32 σημ. 1 *ἀστιλίτευτος* ἀντὶ *ἀστιλίτευτος* (προφανῶς τυπογραφικὸ λάθος στὸν Heimbach).

Δ, 15, 14 στίχ. 7 *ἢ δι' αὐτοῦ* ἀντὶ *ἢ δι' αὐτοῦ*. Προφανῆς ἡ αὐτοπαθὴς χρῆσις: Πρόχειρος 11, ιδ' καὶ Σύνοψις Γ, IV, 1: *ἢ δι' ἑαυτοῦ*.

Δ, 15, 14 σχόλ. *πεπορνευκότα* ἀντὶ *πεπορνευκότα* <τ>³⁰.

E, 4, 3 τὸν *μοναστήν* (βίον) ἀντὶ τὴν *μοναστήν*. Ἔτσι ὁ H καὶ: νεαρά 5 τοῦ Λέοντος *Ecloga Novellarum* 2 (1): μΣύνοψις Δ, σχόλ. κε' (ἀπὸ τὴν Ἑξάβιβλο, στὸν Laurentianus LXXX, 16). Αὐτόθι ἐπίσης: *διχῇ* ἀντὶ *διπλῇ*: ἔτσι καὶ οἱ ἀνωτέρω πηγές, ἀλλ' ὅχι ὁ H. Στὴν ἴδια διάταξη ὁ νέος κώδικας ἔχει νέμεσθαι ἀντὶ τέμνεσθαι, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ κείμενο τῆς νεαράς: νέμεσθαι καὶ τὸ σχόλιο τῆς μΣυνόψεως καὶ ὁ S: ἴσως ἡ γραφὴ τοῦ Heimbach, ὁ ὁποῖος δὲν παραθέτει τὴν γραφὴ τοῦ H, βασίζεται σὲ ἀποκατάσταση τοῦ Reitz ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς νεαράς).

E, 5, 9 οὐ δεῖ ἀντὶ δεῖ. Ἔτσι καὶ H καὶ οἱ ἄλλοι κώδικες: τὸ οὐ εἶχε ὀβελίσει ὁ Heimbach βασιζόμενος στὸ κείμενο τῆς Συνόψεως Δ, XVIII, 3 [ἔτσι καὶ Βασιλικὰ ΛΘ', 2, 3], τὸ ἐπανεφερα δὲ στὴν ἐκδοσὴ μου (Πιτσάκης, 291 σημ. 1 in loco). Πιστεύω ὅτι ἔχουμε ἐδῶ, λόγῳ τῆς ὁμοφωνίας τῶν κωδίκων, ἀξιοπαρατήρητη ἐπέμβαση τοῦ Ἀρμενοπούλου στὴν περίεργη, στὴν κατηγορηματικὴ γενικότητά της, διατύπωση τοῦ χωρίου τῶν Βασιλικῶν ποὺ φαίνεται λογικὰ ἀπαράδεκτη: *Τοὺς κυφορομένους δεῖ [...] ἀποκλήρους ποιεῖν*.

E, 12, 22 σχόλ. *ἱερωμένον* ἀντὶ *ἱερώμενον* (προφανῶς τυπογραφικὸ λάθος).

E, 12, 32 *ἐπιτροπευθεῖς* ἀντὶ *ἐπιτροπειθεῖς* (προφανῶς τυπογραφικὸ λάθος).

Ζ, 1, 5 οὐ μὴν ἀντὶ οὐ μὲν. Ἔτσι Σύνοψις Z, I, 4.

Ζ, 4, 1 *μητροιὰν* ἀντὶ *μετροιὰν*. Πρόχειρος 39, ξθ' [ἀπὸ Ἑκλογὴ 17, λγ'] Σύνοψις A, XXXII, 1: μΣύνοψις A, νδ' (προφανῶς τυπογραφικὸ λάθος).

Ζ, 6, 3 σχόλ. *ἐκουσίον* ἀντὶ *ἀκουσίον*. Ἔτσι καὶ ὁ κανὼν (ἡ Μεγάλου Βασιλείου): ἀλλὰ τοῦτο ἤδη προσεγγίζει τῷ *ἐκουσίῳ*³¹.

30. Στὴν ἐργασία τοῦ Ἀ γ. Τ σ ε λ ί κ α, ἐνθ' ἀν., 295 σημειώνεται in loco, ἀπὸ τυπογραφικὴ προφανῶς ἀβλεψία, ἀριθμὸς παραγράφου 15 ἀντὶ σχολίου εἰς § 14, ἐνῶ ἀκολούθως ὀρθὰ σημειώνεται γιὰ τὴν § 15 «Ἡ παράγραφος αὕτη δὲν ὑπάρχει». Ἔχω καὶ τὴν προφορικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς διορθώσεως ἀπὸ τὸν συγγραφέα, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὶς ἀκόλουθες διορθώσεις: σ. 291 Γ, 5 § 91, 3, 4, 6 ἀντὶ § 92, 3, 4, 6: σ. 293 Δ, 5, 3 Ἡ *συγγένεια*: Συγγένεια νὰ μεταφερθῇ εἰς Δ, 7, 1 καὶ ἀντ' αὐτοῦ νὰ τεθῇ Ἡ *κατὰ γνώμην*: Κατὰ γνώμην: σ. 294 Δ, 10 § 25 ἀντὶ 26. Ἐπιθυμῶ καὶ ἀπ' ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσω τὸν συγγραφέα γιὰ τὶς ἐξηγήσεις του καὶ τὴ συμβολὴ του στὴν ἐργασία αὕτη.

31. Ὁ Ἀ γ. Τ σ ε λ ί κ α ς, στὸ ἴδιο σχόλιο, δὲν παρέχει πληροφορίαν γιὰ τὴν γραφὴ *κόνα* ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Σ, 14, 10 χαλάσαντες ἀντὶ χαλάζοντες, "Ἐτσι καὶ ἡ μΣύνοψις Φ, ς"³² (ἡ Σύνοψις στὴ συγγενῇ διάταξιν Φ, ΙΧ, 1 ἔχει : κλάσαντες). Ομοίως αὐτ.: ἢ [μὲν] ἄλλως.

Σ, 14, 13 λεγατάριος ἀντὶ ληγάτος (διόρθωση στὴ σ. 427, πρβλ. καὶ γλωσσάριο, σ. 407, στὴ λ.). Τὰ χειρόγραφα τῆς Ἐξαβίβλου εἶναι ὁμόφωνα στὴ σωστὴ γραφή· ἡ «διόρθωση» ληγάτος εἰσήχθη κακῶς ἀπὸ τὸν Reitz καὶ ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὸν Heimbach (τὴν γραφὴν λεγατάριος ἐπεβεβαίωσε τὸ Ἐπαρχικὸν ΧΧ, 3)³³.

Ἐπίσης ὁ νέος κώδικας φαίνεται νὰ ἐνισχύῃ τὴν γνησιότητα τῶν ἀκολουθῶν χωρίων, τὴν ὁποία εἶχα δεχθῇ στὴν ἔκδοσή μου, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Heimbach : Α,1,36 Α,3,35 Α,6,43 Β,2,7 Β,3,1 καὶ 4 Β,4,135 in fin. (προσθήκη στὸ περιθώριο) Β,11,7 καὶ 8 Γ,3,110 - 111 - 112 Γ,3,113 in fin. (προσθήκη στὸ περιθώριο) Γ,5,84 Γ,7,25 (προσθήκη στὸ περιθώριο) Δ,7,8 Δ,7,17 - 18 - 19 (στὴν § Δ,8,9) Δ,8,10 Δ,9,7 Δ,10,6 Δ,10,41 - 44 - 45 Δ,11,18 in fin. (στὴν § Δ,11,13) Δ,15,7 (προσθήκη στὸ περιθώριο) Ε,4,4 Ε,8,95 Ε,9,12 καὶ 18 Ε,11,22 Ε,12,1 - 2 - 4 - 5 - 13 (ἢ ἐξ αἰτήσεως [...] τοῦ ἀνήβου παραπομπὴ στὸ περιθώριο) - 14 - 27 Σ,2,17 Σ,3,7 (προσθήκη στὸ περιθώριο) Σ,6,6 Παράρτημα, 3, 36 καὶ 43. Ἀντίθετα δὲν περιέχει τὰ ἀκόλουθα, ὀβελιζόμενα καὶ ἀπὸ τὸν Heimbach χωρία, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν ὀβελισθῇ στὴν ἔκδοσή μου καὶ τῶν ὁποίων τείνω ἤδη νὰ δεχθῶ τὸ ἐμβόλιμο³⁴ : Α,1,22 Α,1,23 in fin. γερόμενον (ἔτσι καὶ Η καὶ Σύνοψις Ν, VI, 5· ἀλλὰ ἡ λ. φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἤδη στὸν C) Α,4,2-15-16-17 Α,9,18 in fin. Β,10,11 Δ,9,3-18-35 Δ,10,33 Δ,15,14 [τὴν κατὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ἐπιβουλήν], [καὶ ἐκ πάσης τῆς οὐσίας τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς], [τῆς περιττευούσης...]

ἀντὶ κύνα (προφανῶς ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος τῆς ἐκδόσεως Heimbach· ἔχω ἀποκαταστήσει στὴν ἔκδοσή μου), ἡ ὁποία δημιουργεῖ δυσχέρεια στὴν ἀνάγνωση τῆς φράσεως, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὑπάρχει ἀντίστοιχο τυπογραφικὸ λάθος, κατὰ σύμπτωση, καὶ στὴν λατινικὴ μετάφραση τοῦ Reitz ποὺ παρατίθεται : *cari* ἀντὶ *cani*.

32. Στὴν ἴδια διάταξιν ἡ μΣύνοψις ἔχει : κατὰ τῶν φυλάκων ἀντὶ κατὰ τῶν φυλακῶν, ὅπως ὁ Heimbach (καὶ ὁ νέος κώδικας).

33. Στὴν ἴδια διάταξιν τὸ Ἐπαρχικὸν ἔχει : ὡς ἂν τυπτόμενοι καὶ κουρενόμενοι, ἀντὶ τῶν ἀδικαιολογήτων συντακτικῶν γενικῶν ἀπολύτων τυπτομένων καὶ κουρενομένων τοῦ κειμένου τοῦ Heimbach (καὶ τοῦ νέου κώδικα). — Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ νέος κώδικας, στὴν ἄλλη εἰλημμένη ἀπὸ τὸ Ἐπαρχικὸν XVIII, 2 διάταξιν Β, 5, 8, ἔχει τὴν γραφὴν τοῦ Heimbach : ὡς ἂν ἀπερικόπως τὸν ἄρτον ἐργάζονται ἀντὶ ὡς ἂν ἀπερικόπως τὸν ἄρτον ἐργάζονται (βλ. διόρθωση Πιτσάκης, 427) τοῦ Ἐπαρχικοῦ.

34. Μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν ποὺ ἔχω ἤδη διατυπώσῃ γιὰ μία μεταγενέστερη «κάθαρση» τοῦ κειμένου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἀπὸ ἐρμηνευτικὰ κλπ. στοιχεῖα, ποὺ ἴσως ὁ ἴδιος εἶχε περεμβάλει, ἡ ὁποία πιθανῶς μεσολάβησε στὴν παράδοση τοῦ κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου μὲ σκοπὸ νὰ ἐπανέλθῃ τοῦτο στὴν ἀρχικὴ μορφή τῶν πηγῶν του.

ωρεᾶς] (λείπουν στὸν H καὶ στὸν Πρόχειρο 11, ιγ' κέ., Σύνοψιν Γ, IV, 1) Δ, 15, 15 ἔχει ληφθῆ ἀπὸ τὴν Σύνοψιν Γ, IV, 6· λείπει στὸν H καὶ στοὺς δύο Meermaniani τοῦ Reitz, ἀλλ' ὑπάρχει στὸν regius Soaresii) Δ, 15, 16 [ἡγουν ὑπόσπονδοι], [ἡγουν ἐν δημοτελεῖ καταστήματι] (λείπουν στὸν H καὶ στὸν Πρόχειρο 11, ιθ')

Δ, 4, 5 Ζ, 2, 27. Ἐπίσης δὲν περιέχει στὴν § Γ, 3, 107 τὴ φράση (ὁμάδος μιᾶς εἰσιν εἰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου), τὴν ὁποία ὁμοῦς δὲν ἔχει ὁβελίσσει ὁ Heimbach καὶ ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει οὔτε στὸν H καὶ εἶχε ὁβελισθῆ ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς Ἐξαβίβλου ἤδη ἀπὸ τὸν Cujas (δὲν ὑπάρχει βέβαια στὸ κείμενο τῆς νεαρᾶς 2 τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ, ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἡ παράγραφος· ἀλλὰ ὑπάρχει στὸ περιθώριο τῆς ἐκδόσεως Löwenklau). Τέλος στὴν § Α, 1, 13 ἡ προστιθεμένη ἀπὸ τοὺς ἐκδότες φράση <καὶ τοῦ ἴσου> στὸν κλασσικὸ ὁρισμὸ τοῦ δικαίου (κνόμου) φαίνεται ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε στὸ κείμενο τῆς Ἐξαβίβλου· πιθανώτατα δὲν ὑπάρχει σὲ κανένα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς καὶ ἐλλείπει ἐπίσης ἀπὸ τὴν μΣύνοψιν N, με', ἀπὸ ὅπου ἔχει ληφθῆ ἡ παράγραφος³⁵.

35. Στὴ σημείωση αὐτὴ συγκεντρώνω γραφές τοῦ νέου κώδικα (στὸν 4ο τίτλο τοῦ Β' βιβλίου), ποὺ συμπίπτουν μὲ τίς γραφές τῶν «ἐπαρχικῶν» τοῦ Ἰουλιανοῦ στὸν Genavensis [G] καὶ ἐνισχύονται καὶ ἀπὸ γραφές ἄλλων χειρογράφων τῆς Ἐξαβίβλου ποὺ ἔχουν γίνει γνωστές. Ἀπὸ τίς γραφές αὐτῆς τῆς κατηγορίας παρατίθενται ἐδῶ μόνον ὅσες δὲν εἶναι ἐμφανῶς ἐσφαλμένες, ἀλλ' ὅπωςδήποτε δὲν παρέχουν καὶ προφανῆ βελτίωση στὸ κείμενο τῆς Ἐξαβίβλου ποὺ διαθέτουμε, ὥστε νὰ περιληφθοῦν στὸ κύριο σῶμα αὐτῶν τῶν κριτικῶν παρατηρήσεων :

— Διαφορές στὴ σειρά τῶν λέξεων :

- B, 4, 13 *ιδιωτικὸν κτίζειν βαλαρεῖον ἀντὶ κτίζειν ιδιωτικὸν βαλαρεῖον* (ἔτσι καὶ H, G).
- B, 4, 15 *γίνεσθαι φούρων ἀντὶ φούρων γίνεσθαι* (ἔτσι καὶ G).
- B, 4, 18 *ἐστὶν οἶκος ἀντὶ οἶκός ἐστιν* (ἔτσι καὶ G).
- B, 4, 20 *τὰς εἰρημένας βλάβας τοῖς ἐνοικοῦσι ἀντὶ τοῖς ἐνοικοῦσι τὰς εἰρημένας βλάβας* (ἔτσι καὶ G, ὅπου *ἐρῳμένας* ἀντὶ *εἰρημένας*, ὅχι ὁρθά).
- B, 4, 21 *τοῖς ἐνοικοῦσι πολλὴν παρέχει δυσωδίαν ἀντὶ πολλὴν δυσωδίαν τοῖς ἐνοικοῦσι παρέχει* (ἔτσι καὶ G).
- B, 4, 22 *δεῖ τούτους στάδια τρία ἀντὶ στάδια τούτοις δεῖ τρία* (ἔτσι καὶ H, G).
- B, 4, 28 *στέγης οὔσης ἀντὶ οὔσης στέγης* (ἔτσι καὶ H, G).
- B, 4, 29 *τηρικαῦτα χορὴ ἀντὶ χορὴ τηρικαῦτα* (ἔτσι καὶ H, G).
- B, 4, 47 *τῇ πόλει ἢ κώμῃ ἀντὶ τῇ κώμῃ ἢ πόλει* (G : *τῇ πόλει ἢ τῇ κώμῃ*). Ἀλλὰ ἡ σειρά τοῦ κειμένου τοῦ Heimbach εἶναι ὁμοία μὲ τὴν σειρά ποὺ καὶ προηγουμένως ἀπαντᾷ στὴ διάταξη : οὐκ ἂν οἰκία ἢ κώμῃ ἢ πόλιν ἐκτίζετο (ὅπου ὁμοῦς πρόκειται γιὰ λογικὴ προοδευτικὴ σειρά).
- B, 4, 78 *ἢ λίμνην βουλόμενον ἐκ γέου κατασκευάσαι ἀντὶ βουλόμενον ἢ λίμνην κατασκευάσαι ἐκ γέου* (ἔτσι καὶ G).
- B, 4, 82 *ἐπίπεδον ὑπόνομον ἀντὶ ὑπόνομον ἐπίπεδον* (ἔτσι καὶ H, G).

- B, 4, 86 ὠθεῖ τοὺς τοίχους ἀντὶ τοὺς τοίχους ὠθεῖ· ἐπιὸρίπτειν ἑτέρας βουλομένοις θέσεις ἀντὶ ἐπιὸρίπτειν βουλομένοις ἑτέραν θέσιν (ἔτσι καὶ G).
— Διαφορὲς στὴν ἑναρθρὴ ἢ ἀναρθρὴ διατύπωση :
- B, 4, 14 τῷ (γρ. τό;) τηρικαῦτα ἀντὶ τηρικαῦτα (ἔτσι καὶ G). Καὶ B, 4, 15 τῷ τηρικαῦτα ἀντὶ τὸ τηρικαῦτα (ὁ G τηρικαῦτα ἀπλῶς). Ἡ δοτικὴ μᾶλλον ἀπορριπτέα ἐδῶ.
- B, 4, 47 θάλασσα ἀντὶ ἡ θάλασσα (ἔτσι καὶ G).
— Γενικώτερες διαφορὲς στὸ κείμενο :
- B, 4, 15 δέκα καὶ δύο ἀντὶ δεκαδύο (ἔτσι καὶ H, G).
- B, 4, 19 πολὺς γὰρ ὁ ἀπὸ τοῦ πυρὸς τούτων κίνδυνος ἀντὶ πολὺς γὰρ ὁ ἀπὸ τοῦ πυρὸς πέλων κίνδυνος (ἔτσι καὶ H, G). Καὶ οἱ δύο διατυπώσεις μπορεῖ ἐξ ἴσου νὰ εὐσταθήσουν.
- B, 4, 33 ἀνοῖξαι ἀντὶ ὑπανοῖξαι (ἔτσι καὶ G).
- B, 4, 42 τῆς δὲ τρίτης ἀντὶ τῆς δὲ τρίτης θέσεως (ἔτσι καὶ H, G).
- B, 4, 43 ἐπὶ μὲν τῇ προβολῇ ἀντὶ ἐν μὲν τῇ προβολῇ (ἔτσι καὶ H, G). Αὐτόθι : ἡ τῆς εἰρημένης στοᾶς στέγη ἀντὶ τὰ τῆς εἰρημένης στοᾶς στέγη (ἔτσι καὶ G)· καὶ οἱ δύο λλ. "στέγος" καὶ "στέγη" εἶναι δόκιμες. Ἀντίθετα, στὴν ἴδια διάταξη τὸ τοῦτο (ἀντὶ τούτῳ) ὑποκείμενος, ποὺ ἔχουν καὶ οἱ τρεῖς κώδικες, εἶναι προφανῶς ἐσφαλμένο.
- B, 4, 88 ἀργὰ ἔστω τὰ δηλούμενα ἀντὶ ἀργὰ ἔσται τὰ δηλούμενα (ἔτσι H, G). Καὶ οἱ δύο συντάξεις εὐσταθοῦν καὶ ἑναρμονίζονται πρὸς τὰ συμφραζόμενα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥ

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ παρόντος τόμου ἐπερατώθη τὸν
Αὐγούστου 1974 εἰς τὰ τυπογραφεῖα Μ. & Ν.
Ἀθανασοπούλου Ρήγα Παλαμῆδος 5 — Ἀθήναι

